

DIDŽIOSIOS BRITANIJOS KARINIS DIPLOMATINIS ATSTOVAVIMAS LIETUVOJE IKI VALSTYBINGUMO PRIPAŽINIMO *DE FACTO* (1918 m. gruodis–1919 m. rugsėjis)

Dr. Edmundas Gimžauskas
Lietuvos istorijos institutas

Bet kuriam istorijos tyrėjui, besigilinančiam į labai įdomų, turtingą įvykių ir faktų, tačiau kartu ir itin painų, prieštaringą pirmųjų tarpukario nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo metų laikotarpį, neišvengiamai tenka susidurti su vienokiomis ar kitokiomis Vakarų šalių reprezentantų Lietuvoje veiklos apraiškomis. Įdomiausia, jog Lietuva tada dar nebuvo užmezgusi oficialių diplomatinių santykių su tomis šalimis, vadinasi, nebuvo ir tų šalių oficialių atstovų, tačiau kai kurie Vakarų šalių reprezentantai bent jau epizodiškai figūruoja dažname to meto istoriniame siužete: ne tik užsienio ir karinėje politikoje, bet ir valstybės vidaus gyvenime. Jau vien tai liudija išskirtinį, ypatingą tų atstovų vaidmenį pradiniam moderniosios Lietuvos valstybingumo raidos etape. Dar daugiau: iš pažiūros kai kada atrodo, jog tam tikru metu šie asmenys buvo savotiškas „balsas iš viršaus“ aukščiausiems Lietuvos vadovams ar savo rankose laikė tolesnį valstybės likimą. Pvz., 1920 m. sausį D. Britanijos plk. H. Rowanas-Robinsonas teikė politinius pageidavimus dėl Lietuvos kariuomenės vidaus sutvarkymo pačiam Lietuvos prezidentui¹. O 1919 m. rugsėjo pabaigoje kitas britas plk. R. B. Wardas „kėlė pirtį“ dėl galimų taikos derybų su bolševikais premjerui Mykolui Sleževičiui².

¹ **Gaigalaitė A.** Lietuva Paryžiuje 1919 metais, Kaunas, 1999, p. 136.

² **Laurinavičius Č.** Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, Vilnius, 1992, p. 44, 46. Posaakis „kėlė pirtį“ – šio darbo autoriaus.

Tačiau paradoksalu tai, kad vos po kelerių metų tokie neoficialūs Vakarų atstovai (paprastai kariškiai) kone be pėdsakų dingio iš valstybės politinio gyvenimo, nepalikę ryškesnio pėdsako, netgi savo vardų (ir taip apsunkino atliekant istorijos tyrimus jų tapatybės nustatymo darbą). Istoriografijoje savo ruožtu tokių neoficialių pirmųjų užsienio valstybių pasiuntinių veikla Lietuvoje iki pat mūsų dienų ne tik kad nebuvo išsamiau tirta, bet netgi elementariai ir aiškiai apibūdinta nepaisant, kaip jau minėjome, temos svarbos bendrų istorijos tyrimų kontekste³. Dėl to mokslo darbuose,

³ Istorikas P. Čepėnas savo solidžios knygos net vieną (XV) skyrių yra paskyręs pirmųjų užsienio valstybių pasiuntinių veiklai Lietuvoje pristatyti (skyrius „Karinės ir diplomatinės misijos Lietuvoje“). Tačiau tenka konstatuoti, kad šis skyrius, palyginti su kitomis P. Čepėno veikalo dalimis, nėra toks išsamus ir apskritai atrodo gana blankus. Šiek tiek išsamiau jame pristatyta tik amerikiečių karinė misija, o prancūzų ir britų – paminėtos epizodiškai. Tai lyg ir suprantama: P. Čepėnas savo darbą rašė iševijoje, JAV, todėl pirmiausia naudojosi prieinama tos šalies istoriografija šiuo klausimu, o Lietuvoje (ir Europoje) esanti archyvinė medžiaga jam buvo nepasiekiamą. Žr.: **Čepėnas P.**, Naujųjų laikų Lietuvos istorija, t. 2, Vilnius, 1992, p. 477–486.

Kitas lietuvių iševijos istorikas K. Ališauskas savo knygos II dalies IX skyriaus atskirame poskyryje taip pat itin glaustai pristato „svetimų valstybių karo misijas Lietuvoje“. Žr.: **Ališauskas K.** Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920, t. 1. Čikaga, 1972, p. 328–331. Jis taip pat daugiausia dėmesio skyrė amerikiečių misijai (šioje knygoje jis atskirai aptarė Prancūzijos generolo H. A. Niesselio užduotį dėl bermontininkų iškraustymo).

Istrikė A. Gaigalaitė pirmiesiems užsienio pasiuntiniams Lietuvoje apibūdinti savo knygoje irgi rado vietas – skyriuje „Antantės misijos Lietuvoje“. (**Gaigalaitė A.** Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 117–130). Šis pristatymas jau parentas ne tik istoriografija, bet ir tam tikra archyvine medžiaga, tačiau vėlgi yra nenuoseklus, fragmentiškas pirmiausia dėl to, jog į misijų veiklą autorė buvo objektyviai suinteresuota žvelgti pro tarptautinės Paryžiaus taikos konferencijos prizmę ir neturėjo tikslo gilintis į šių misijų veiklą. Tai daugmaž ir viskas, ką pirmųjų užsienio valstybių pasiuntinių veiklos tema galėtume rasti lietuviškojoje istoriografijoje. Daugelis užsienio autorių savo darbuose vienaip ar kitaip palietė šią temą, tačiau, kiek žinoma, neatlikta nė vieno specialaus užsienio misijų veiklos Lietuvoje tyrimo.

Taip jau sutapo, kad rengiant šį straipsnį Kauno Vytauto Didžiojo universitete istorikė E. Gruzdienė apgynė disertaciją „Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos respublikoje 1919–1920 metais“. Dar prieš disertacijos gynimą teko susipažinti su šiuo išties daugeliu aspektų solidžiu ir reikšmingu darbu. Tenka pripažinti, jog jis tikrai bus naudingas bandant užpildyti daugelį lietuviškosios istoriografijos spragų. Neabejotinai stipriausia E. Gruzdienės darbo pusė – naracija, paremta archyvine, pirmiausia – užsienio, medžiaga.

kuriuose vienokiu ar kitokiu aspektu paliesta ši tema, vis pasitaiko įvairių dalykinių netikslumų ar su ja susijusių klaidingų interpretacijų⁴. Ir jų vis daugėja, nes tyrėjai vieni iš kitų perrašo klaidingus duomenis, nes neturi galimybių jų patikrinti pirminiais šaltiniais grindžiamais specialiais tyrimais⁵.

⁴ Pvz., A. Gaigalaitė rašo: „Tuo pat metu, kai į Lietuvą atvyko Prancūzijos karinė misija, kovo 22 d. Liepojoje išsilaipino nauja Anglijos karinė ir politinė misija. Jai vadovavo majoras George F. Keenan. Tai jau buvo oficialus Anglijos atstovo paskyrimas į Baltijos šalis.“ (Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 121). Cituotame tekste išvelgtume netgi keletą netikslumų. Pirma, 1919 m. kovo mėnesį Liepojoje tikrai išsilaipino britų misija, tačiau jai vadovavo ne majoras George'as F. Keenan, o majoras Austinas Henris Keenan (žr. 29 nuorodą). O George'as Kennanas (ne Keenan) buvo amerikiečių telegrafo darbuotojas, žurnalistas ir publicistas. Amerikietis supainiotas su britu, turinčiu labai panašią pavardę, matyt, dėl to, kad jis (kaip, beje, ir britas) prieš I pasaulinį karą gyveno Rusijoje ir parašė keletą knygų rusiška tematika. Antra, majoro A. H. Keenano atvykimo į Liepoją niekaip negalėtume pavadinti „oficialiu Anglijos atstovo paskyrimu į Baltijos šalis“ jau vien dėl to, kad Baltijos šalys tuo metu dar buvo D. Britanijos nepripažintos ir paskyrimai galėjo būti tik neoficialūs. Be to, majoras A. H. Keenan buvo žvalgybininkas ir vykdė daugiausia žvalgybos užduotis, o tai iš principo nesuderinama su bet kokių oficialumu.

⁵ Pavyzdį, kaip tyrėjai vieni nuo kitų persirašo netikslius ar klaidingus duomenis, galime rasti tame pačiame ankstesnėje nuorodoje cituotame A. Gaigalaitės tekste (kuriame ji rašo, kad Anglijos misijos nariai Liepojoje išsilaipino kovo 22 d.). Minėtos datos istorikė neparemią jokia nuoroda. Tačiau P. Čepėnas savo knygoje taip pat teigia, kad Keenano misija į Liepoją atvyko 1919 m. kovo 22 d. (Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, p. 482), tačiau šio teiginio nepagrindžia jokia nuoroda. Vadinasi, galime pagrįstai manyti, jog A. Gaigalaitė (kuri parašė knygą vėliau) šią datą paprasčiausiai perrašė iš P. Čepėno studijos, tačiau nepabandė patikrinti jos patikimumo. Aišku, galėtume gana pagrįstai spėti, jog P. Čepėnas šią datą rado kokiam nors JAV dokumentų rinkinyje Paryžiaus taikos konferencijos veiklai aptarti, kuris jam iševijoje buvo nesunkiai prieinamas. Tačiau tai vis dėlto tik spėlionės, o ne faktas. Kaip ir tai, kad A. Gaigalaitė, negalėdama patikrinti P. Čepėno teiginio, paprasčiausiai priėmė jį neverifikuotą, tačiau kartu nenorėjo pernelyg dažnai atvirai šiuo autoriumi remtis savo tyrime. Tačiau tai, kad ši istorikė, rašydama apie Antantės misijas, daugiausia rėmėsi P. Čepėnu, akivaizdu pastebėjus, jog ir kiti ankstesnėje nuorodoje minėti jos teksto netikslumai perimti iš P. Čepėno teksto. Nes būtent jis majorą Keenaną savo knygos asmenvardžių rodyklėje nurodo kaip „Keenan George F.“ (p. 809). Taip pat iškart po Keenano misijos pristatymo rašo: „Ligi Anglijos diplomatinės misijos oficialaus atstovo paskyrimo į Pabaltijo valstybes jose veikė su laivyno eskadra atvykęs neoficialus britų diplomatas H. A. Grant Watson“ (p. 482). Nors akivaizdu, kad P. Čepėnas šiuo „oficialiu atstovu“ laiko visai ne majorą Keenaną, A. Gaigalaitė suklaidino nenuoseklus ir miglotas P. Čepėno pristatymas.

Šia tema besidomintiems žinoma, kad 1919 m. Lietuvoje įsikūrė ir ėmė veikti Prancūzijos, JAV ir D. Britanijos neoficialūs atstovai. Dėl tam tikrų veiksmų ir priežasčių pastarosios valstybės atstovų veikla buvo išskirtinė. Svarbiausia čia gal tai, kad D. Britanija pirmoji (1919 m. rugsėji) iš Antantės šalių pripažino nepriklausomą Lietuvą bent jau *de facto*. Lietuvoje šis pripažinimas buvo įvertintas kaip ypač reikšmingas tolesniame valstybės raidos ir jos įtvirtinimo etape. Kitas ne mažiau svarbus dalykas, galbūt tiesioginė paskata šiam nedidelės apimties tyrimui atlikti – tam tikras D. Britanijos to meto veiklos Lietuvoje originalumas, jos organizavimo specifika. Būtent pastarasis aspektas (bent kelių struktūrų veikimas vienu metu ir kompetencijų pasiskirstymas) mūsų istoriografijoje yra kone „perbrendęs“ dalykas, tad manytume, jog pirmiausia jau vien dėl to verta siekti bent šio tokio argumentais pagrįsto aiškumo⁶.

⁶ Istorikė E. Gruzdienė minėtoje disertacijoje išsamiai analizuoja taip pat ir pirmųjų neoficialių D. Britanijos pasiuntinių Lietuvoje veiklą ir misijų struktūras. Ypač išsamus yra jos atliktas karininko S. Tallentso vadovaujamos britų misijos struktūros ir veiklos tyrimas, paremtas D. Britanijos užsienio reikalų ministerijos archyviniais duomenimis. Silpnė dalis – daugiau karinė, o ne diplomatinė britų pasiuntinių veiklos (pirmiausia gen. H. Gougho misijos ir su ja susijusių struktūrų) tyrimas. Siekiant išsamumo tiriant būtų šiuo aspektu pagal E. Gruzdienės pasirinktą darbo modelį būtų tekę pirmiausia remtis to meto D. Britanijos karo ministerijos (*War Office*) duomenimis, kurie istorikei turbūt buvo neprieinami. Istorikės pasirinktas disertacijos dėstymo stilius „statiškas“, t. y. kaip naracijos pagrindas paimta iš esmės formali misijų ir pasiuntinybių struktūrinė schema, kurios elementai dažnai „persidengia“ ir susipina tarpusavyje. Toks istorinio pasakojimo organizavimo principas savaime nėra kritikuotinas ir gan tinkamas analizuojant prancūzų, iš dalies gal ir amerikiečių misijų veiklą. Tačiau aptariant britų misiją kaip tik ir išryškėja pernelyg akivaizdus jo „nenatūralumas“, „dirbtinumas“. Pirmiausia kliūva tam tikri teksto pasikartojimai, didžiulės nuorodos, nutrūkstantis ir kitoje vietoje vėl staiga „išnyrantis“ siužetas. Numatydami, jog britų pasiuntinių veiklą bus sunku „įsprausti“ į formalius rėmus, ir siekdami aiškumo ir paprastumo, pasirinkome „judresnį“ medžiagos perteikimo modelį – chronologinio dėstymo principą, kad pasakojimo pagrindas būtų ypač ekspresyvūs to meto įvykiai, labai sparčiai besikeičianti rytinių Baltijos pakraščių regiono politinė ir karinė situacija. Britų veikimas kaip tik buvo pritaikytas tokiems spartiems pokyčiams, todėl ir atitinkamas medžiagos perteikimo modelis galėtų teikti tam tikrų privalumų.

Siekiant patikslinti visas aplinkybes reikėtų pasakyti, kad su E. Gruzdienės darbu teko susipažinti jau beveik baigiant savo tyrimą, todėl dėl suprantamų objektyvių priežasčių negalėjome pasinaudoti jo privalumais. Vis dėlto turint omenyje, kad vienas stipriausių minėtos disertacijos elementų yra S. Tallentso misijos veiklos analizė, o jūsų dėmesiui pateiktas tyrimas baigiamas kaip tik šios misijos Kaune struktūros pristatymu – tai Lietuvos istorio-

DIDŽIOSIOS BRITANIJOS ATSTOVAVIMO LIETUVOJE FORMAVIMOSI YPATUMAI

1918 m. lapkričio pabaigoje D. Britanijos VI lengvųjų kreiserių eskadra iš bazės Kopenhagoje buvo pasiūsta link rytinių Baltijos jūros pakrančių⁷. Eskadrai vadovavo kontradmirolas Edvinas Alexanderis Sinclairas. Jis vyriausybės buvo instruktuoatas dėl pavestų uždavinių ir tikslų. Vienas jų buvo aprūpinti ginklais su bolševikais kovojančius estus⁸. Gruodžio 1 d. Sinclairo pajėgos pasiekė Liepoją. Britai čia perdavė nedaug ginklų ir latviams. Jie pareiškė, kad atvyko užtikrinti tvarkos ir kartu kovos su bolševizmu. Kitą dieną keli britų laivai įplaukė ir į Ventspilio uostą. Gruodžio 6 d. Karlio Ulmano vyriausybė formaliai paprašė britų apsaugos nuo be-

grafijoje visiškai nauji duomenys (E. Gruzdienė archyvinis duomenis šia tema panaudojo pirmą kartą) – teko pasinaudoti jos konkrečiu indėliu. Tačiau manome, jog vis dėlto pavyko išsaugoti tam tikrą savarankiškumą ir originalumą, kadangi tie patys faktai šiame straipsnyje įgijo šiek tiek kitokią prasmę ir padės interpretuoti ir kitus istorijos reiškinius.

E. Gruzdienė pastebėjo istoriografijos britų pasiuntinybių klausimu netikslumų ir į tai atkreipė dėmesį (nes jos naudotų dokumentinių šaltinių informacija ir istoriografiniai teiginiai kartais pernelyg skiriasi), tačiau nepareiškė savo, kaip tyrėjos, nuomonės ir nepašalino šių netikslumų. Ji nesuteikė prioriteto originaliai archyvinei informacijai, kurią rado, o tai, manome, iš principo neteisinga. Užtuot ištaisiusi netikslumus, savotišku būdu pabandė „sutaikyti“ gana prieštarungus teiginius. Taip disertacijoje atsirado dirbtinokų loginių konstrukcijų, pvz., kalbant apie tris S. Tallentso misijos raidos etapus. Čia istorikė aiškiai be pagrindo pirmajame etape sujungia 1919 m. kovo mėn. asmeninį S. Tallentso apsilankymą Baltijos regione ir 1919 m. gegužės–rugpjūčio mėn. laikotarpį, kai tas pats S. Tallentzas vėl atvyko į regioną, tik jau kaip aiškiai apibrėžtus, dokumentiškai užfiksuotus tikslus turinčios pasiuntinybės vadovas (p. 52–53). Tačiau tai jokių būdu nesumenkina E. Gruzdienės atlikto originalaus istorinio tyrimo vertės.

⁷ Eskadrą sudarė 5 kreiseriai, 9 eskadriniai minininkai ir keletas mažesnių laivų (minų tralerių ir kt.) (**Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik der alliierten und assoziierten Mächte 1918–1921 // Von den baltischen Provinzen zu den baltischen Staaten 1918–1920, Bd. 2, Marburg, 1977, S. 332).

⁸ D. Britanijos vyriausybė, vadinamasis „karo kabinetas“, laivyną į Baltiją pasiūsti nutarė 1918 m. lapkričio 20 d. Tą pačią dieną D. Britanijos užsienio reikalų ministerijos atstovas lordas Robertas Cecilas, dalyvaujant generalinių kariuomenės ir jūrų laivyno štabų atstovams, informavo Estijos vyriausybės pasiuntinius Londone Antsą Piipą, Mikhelį Martną ir Eduardą Virgo, kad britų laivynas pasiūstas į Baltiją ir estų pajėgos bus aprūpintos ginklais (**Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 331).

siartinančių sovietų pajėgų⁹. Tuo metu D. Britanijos laivynas plaukė toliau link Estijos krantų. Gruodžio 12 d. jis pasiekė Revelio (Talino) uostą ir čia perdavė estams 300 kulkosvaidžių, 2 patrankas, amunicijos, drabužių, organizavo karių mokymus. Gruodžio 14 d. britai pagelbėjo estams iš laivų apšaudydami bolševikų pozicijas. Po to estai iš jų gavo dar 4 patrankas, 100 kulkosvaidžių ir 5 000 šautuvų¹⁰. Prie Estijos krantų liko keli D. Britanijos laivai, o pagrindinės eskadros pajėgos vėl pasuko link Latvijos.

Besikuriančios Lietuvos vyriausybė Vilniuje taip pat sužinojo apie atplaukusią britų eskadrą ir ėmėsi žygių su jais susisiekti. 1918 m. gruodžio 5 d. premjeras Augustinas Voldemaras suteikė įgaliojimus Aleksandrui Stulginskiui, Petruui Leonavičiui ir G. Enakijevui (Enakieff Esquires) vykti į Liepoją ir susitikti su britais¹¹. Tačiau delegacija pavėlavo – laivynas jau buvo išplaukęs link Estijos. Liepojos burmistras informavo lietuvių pasiuntinius, jog britai pareiškę, kad „Antantės laivyno uždavinys – globoti Pabaltmario pakraščius nuo Liepojos ligi Kronštado“¹². Tačiau kokia forma planuota šią globą suteikti, delegacijai nepavyko išsiaiškinti. Gruodžio 9 d. delegatai jau buvo grįžę į Vilnių, ir A. Voldemaro vyriausybė tuoj pat nutarė pasiūsti į Liepoją kitą delegaciją¹³. Gruodžio 12 d. ji jau buvo vietoje, bet sausumoje vis dar šeiminkaujantys vokiečiai sutrukdė susitikti su D. Britanijos laivyno vadu¹⁴. E. Sinclairas kaip tik gruodžio 15 d. buvo nutaręs ginti jau ir Latviją¹⁵. Gruodžio 19 d. lietuviams vėl nepavyko su juo pasimatyti dėl vokiečių daromų kliūčių¹⁶. Pagaliau gruodžio 23 d. delegaciją priėmė vieno britų laivo kapitonas, bet kai iš jo buvo paprašyta Lietuvai ginklų ir amunicijos, atsakė, jog be Londono ži-

⁹ Ten pat, p. 334.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ A. Voldemaro 1918 m. gruodžio 5 d. išduotas sertifikatas. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f 923, ap. 1, b 3, l. 314.

¹² 1918 m. gruodžio 9 d. delegacijos į Liepoją ataskaita. LCVA, f 923, ap. 1, b. 3, l. 310.

¹³ 1918 12 09 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 9, l. 26.

¹⁴ P. Leonavičiaus pranešimas 1918 12 25 Lietuvos vyriausybės posėdyje. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 9, l. 36.

¹⁵ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 334.

¹⁶ P. Leonavičiaus pranešimas 1918 12 25 Lietuvos vyriausybės posėdyje. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 9, l. 36.

nios nieko duoti negalįs, ir patarė šiais klausimais kreiptis į vyriausybę¹⁷. Gruodžio 25 d. į Vilnių grįžusiai delegacijai susidarė įspūdis, jog „apie mūsų kraštą anglai nieko nežino“¹⁸. Vis dėlto šis vizitas turėjo ir šiokių tokių praktinių padarinių: jos narys Kazimieras Vizbaras, likęs Latvijoje ir po to jau negalėjęs parvykti į bolševikų užimtą Vilnių, tą pačią britų patartas, 1919 m. sausio 3 d. jų eskadriniu minininku „Princess Margaret“ išvyko į Angliją. Čia kartu su Jonu Šliūpu, vietos lietuvių padedamas, įsteigė neoficialią Lietuvos atstovybę¹⁹.

Naujoji M. Sleževičiaus kairiųjų vyriausybė, sudaryta 1918 m. gruodžio pabaigoje, taip pat aktyviai stengėsi susisiekti su britais. Dar 1918 m. gruodžio 31 d. jos posėdyje buvo nutarta pasiųsti inžinierių Vincą Čepinskį „įgaliotiniu į Rygą tartis su Latvių ir Anglų civiline ir karine valdžia“²⁰. Sausio 10 d. kabineto posėdyje V. Čepinskis jau skaitė pranešimą apie savo kelionę į Latviją. Tiesiogiai susitikti su britais, matyt, jam taip pat nepavyko, nes informavo, kad „latvių nupasakojimu, adm. Sinkleris sakė, kad anglai padėsia lietuviams tik tada, jeigu patys lietuviai norės susiorganizuoti ir apginti Vilnių“²¹.

1919 m. sausio pradžioje susiklosčiusi situacija visiems Pabaltijo judėjimams dėl nepriklausomybės buvo itin nepalanki. Sausio 3 d. britų laivynas, o kartu ir latvių bei vokiečių kariniai daliniai besitartinant sovietinėms pajėgoms apleido Rygą; tą pačią dieną britai iš Estijos atsitraukė į Helsinkį²². Atsitraukiančios latvių ir vokiečių pajėgos greitai bolševikų buvo prispaustos Kuršo kampe, prie jūros – Liepojoje ir šalia jos. Lietuvoje užėmę Vilnių bolševikai sparčiai veržėsi į vakarinę jos dalį. Tuo metu Baltijos jūroje buvo performuotas D. Britanijos laivynas. Jam vadovauti buvo paskirtas energingas admiras Walteris Cowanas, iki tol vadovavęs 1-ajai lengvųjų kreiserių eskadrui²³. Sausio 17 d. jis su šiomis

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Iš mūsų atstovybės angluose // Lietuva, 1919, Nr. 146, p. 1.

²⁰ 1918 12 31 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 9, l. 55 a.p.

²¹ 1919 01 10 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 243 a. p.

²² Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 337.

²³ Kontradmirolui E. Sinclairui ir net patiems britų admiraliteto atstovams Londone nuo pat 1918 m. lapkričio trūko aiškių vyriausybės instrukcijų dėl veikimo Baltijos jūroje. Labiausiai juos jaudino klausimas, ar D. Britanija kariaus su sovietine Rusija, ką turėjo liudyti

pajėgomis pirmą kartą apsilankė Liepojoje, kurios padėtis buvo daugiau nei rimta²⁴. Reikalus labai komplikavo neaiškūs britų ir vokiečių tarpusavio santykiai. Tačiau vasario 6 d. jau pati Vokietija oficialiai paprašė britų laivyno paramos Baltijos uostuose, ir tai tapo bendradarbiavimo kovojant su bolševikais pagrindu. Vokietija vadovauti savo įgulai Liepojoje atsiuntė energingą generolą Rudigerį von der Goltzą (beje, netrukus tapusį ne mažesniu nei bolševikai, o gal net ir klastingesniu judėjimų dėl nepriklausomybės priešu)²⁵. Vasario pradžioje bendromis pastangomis bolševikai buvo atstumti tolyn nuo Liepojos ir iš jų atsiimtas Ventspilio uostas. Vasario 21 d. karinis D. Britanijos laivynas vėl išplaukė tolyn nuo Latvijos pakrančių²⁶, kur vis labiau įsitvirtino vokiečiai, permetę čia netgi savo naujus būrius iš Vokietijos.

Kartu britai stengėsi nuodugniau ištirti padėčių vietose, išsiaiškinti veiksmų perspektyvas rytinėje Baltijos pakrantėje. Taip pat buvo siekiama palaikyti kiek įmanoma pastovesnę ryšį su vietinių politinių judėjimų atstovais. Kontradmirolui E. Sinclairui eskadros ekspedicijos metu politiniais klausimais patarinėjo profesionalus diplomatas Vivianas Bosanqu-

atitinkami veiksmai. Tačiau Antantės šalys neturėjo vienos aiškios pozicijos dėl bolševikų, o Vakarų šalių kariuomenės ir laivynai – ilgalaikio veiksmų plano. 1918–1919 m. sandūroje britų ir amerikiečių politikai netgi buvo nutarę išvis nutraukti intervenciją į Rusiją – dėl to iš Rygos ir Talino buvo atšauktas D. Britanijos laivynas. E. Sinclairas, kuris ir šiaip nebuvo iniciatyvus, sausio 6 d. atvyko laivu į Kopenhagą ir perdavė pareigas admiralui W. Cowanui, kurio 1-ąją lengvųjų kreiserių eskadrą tuomet sudarė tik du kreiseriai ir penki eskadriniai minininkai. Pradėjęs vadovauti visam D. Britanijos kariniam laivynui Baltijos jūroje, jis gavo pavedimą perimti E. Sinclairio Liepojoje ir Helsinkyje paliktus kelis laivus. W. Cowanas garsėjo iniciatyvumu, kovingu entuziazmu, todėl jam vadovaujant dar E. Sinclairui vadovybės duota komanda „parodyti britų vėliavą“ Baltijoje, ėmė įgauti realų turinį. Pagrindiniai W. Cowano eskadros veiksmai buvo nukreipti į Kronštado uosto blokavimą, kad iš ten į atvirą jūrą negalėtų išplaukti sovietiniai laivai (Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik. S. 332, 337, 344).

²⁴ Ten pat, p. 345.

²⁵ Rudigerio von der Goltzo požiūris į Baltijos šalių valstybingumą atspindi jo atsiminimų knygoje, skirtoje aptariamam laikotarpiui (R. von der Goltz. Meine Sendung in Finland und im Baltikum, Leipzig, 1920).

²⁶ Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 346. Vasario 9 d. admiralas W. Cowanas latviams perdavė 5 000 šautuvų, 50 kulkosvaidžių ir 5 mln. šovinių. Tačiau R. von der Goltzo vadovaujamos vokiečių pajėgos šio karinio turto neleido iškrauti iš jį atgabenusio Latvijos laivo „Saratov“ ir išdalyti latvių kariams. Motyvuota tuo, jog esą latvių visuomenė pati yra „pusiau bolševikinė“ (ten pat, p. 345–346).

etas, D. Britanijos konsulas Rygoje prieš I pasaulinį karą²⁷. Jis 1919 m. ir toliau ėjo konsultanto pareigas, be to, netrukus jam talkininkauti D. Britanijos užsienio reikalų ministerija paskyrė kitą profesionalų savo atstovybės Kopenhagoje diplomata – Herbertą Grantą Watsoną. Jis jau 1919 m. vasarį su britų laivynu apsilankė rytinėje Baltijos pakrantėje²⁸. 1919 m. vasario viduryje D. Britanijos vyriausybė nutarė į Liepoją nusiųsti pirmąją nuolatinę misiją, vadovaujamą žvalgybos karininko A. Keenano (Keenan Austin Henry), prieš karą dirbusio linų pirkliu Piarnu (Estijoje)²⁹. Jis su keliais bendradarbiais turėjo įvertinti naujųjų Baltijos šalių vyriausybių stabilumą ir jų kreditavimo iš britų pusės, taip pat D. Britanijos ekonominių interesų užtikrinimo (linų, miško medžiagos tiekimo) tęstinumo galimybes³⁰. Svarbią įpareigojimų dalį sudarė vokiečių kariškių ir vietos

²⁷ **Lenz W.** Zur britischen Politik gegenüber den baltischen Deutschen 1918/19 // Das Vergangene und die Geschichte, Göttingen, 1973, S. 274, 283; **Штейнберг В.** Джентельмены в Латвии (1917–1920), Рига, 1983, с. 87.

²⁸ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 347.

²⁹ **Lenz W.** Zur britischen Politik gegenüber den baltischen Deutschen 1918/19, S. 276. Istorikas P. Čepėnas, remdamasis S. Tallentso atsiminimais, rašo, jog A. H. Keenanas prieš I pasaulinį karą atstovavo privačiai Anglijos prekybos bendrovei Rygoje (**Čepėnas P.** Naujųjų laikų Lietuvos istorija, p. 482). Iš įvairiuose istoriniuose šaltiniuose surankiotų detalių pavyko sudaryti maždaug tokį šio britų pasiuntinio, 1919–1920 m. suvaidinusio reikšmingą vaidmenį įtvirtinant Lietuvos valstybingumą, biografinį portretą: Keenanas Austinas Henry (1887–1957), kilęs iš Škotijos, Dandi (Dundee) miesto. Jauniausias Tomo Keenano, tekstilės (džiuto) verslininko, sūnus. Išsilavinimą įgijo Niuporte (Newport), verslo karjerą pradėjo linų pirklių firmoje „Messrs Corrie Machie and Co“. Nuo 1914 m. tarnavo „The Black Watch“ karinėje teritorinės gynybos dalyje tame pačiame Dandi mieste. 1915 m. kovą gavo jaunesniojo leitenanto, 1916 liepą – leitenanto laipsnį. Tarnavo 4-ajame „The Black Watch“ batalione, karo pabaigoje jam buvo suteiktas majoro laipsnis. 1919 m. pradžioje vykdyti specialaus pavidimo buvo atsiųstas į besikuriančias Baltijos šalis, veikė daugiausia Latvijoje. 1920 m. britų deleguotas į Tautų Sąjungos kontrolės komisiją lietuvių ir lenkų ginčo ir Vilniaus problemos spręsti. Atlikęs šią misiją, toliau savo veiklą siejo su Baltijos valstybėmis: nuvyko į Rygą, Taliną ir ten tęsė linų žaliavos verslą. Dėl II pasaulinio karo įvykių turėjo palikti Estiją, kurioje buvo apsistojęs, ir čia įgytą turtą. Vėl persikėlė į Dandi, kur tapo džiuto ir linų prekybos firmos direktoriumi. II pasaulinio karo metais valdžios pavedimu vykdė žvalgybinę misiją Egipte. Po to dar buvo išrinktas Škotijos linų gamybininkų ir prekybininkų asociacijos viceprezidentu, Dandi miesto komercijos rūmų nariu.

³⁰ **Lenz W.** Zur britischen Politik gegenüber den baltischen Deutschen 1918/19, S. 276. Pagrindinis majoro A. H. Keenano komandos narys majoras Ellisas (Ellis) taip pat buvo gerai susipažinęs su Baltijos šalimis, nes anksčiau su jomis palaikė prekybinius ryšius

vokiškosios visuomenės dalies nuotaikų ir siekių tyrimas. Taip pat buvo duotas ir įpareigojimas veikti aktyviai, bandant sutaikyti vokiečius su pabaltijiečiais, juos visus sutelkti prieš bolševikų įtaką³¹.

Tuo metu M. Sleževičiaus vyriausybė, jau persikėlusį į Kauną, 1919 m. sausio 10 d. svarstė tolesnes valstybės perspektyvas. Neaiški geopolitinė situacija ją skatino dar kartą iš naujo įvertinti kuriamos valstybės galimybes ir tarptautinės politinės gravitacijos vektorius. Diskusijų pagrindu, kaip matyti, tapo prekybos ir pramonės ministro Jono Šimkaus idėja suartėti su D. Britanija per Liepojos uostą³². Atrodo, lietuvių politikus stipriai paveikė tai, kad britai buvo numatę savo įtakos zona paversti tik pakrantės ruožą nuo Liepojos iki Kronštado: vadinasi, Lietuva nepateko į britų įtakos lauką, ir tai esamomis sąlygomis vienareikšmiškai buvo suprasta kaip gyvybiškai valstybingumo perspektyvoms pavojinga situacija. Dėl to kai kurie vyriausybės nariai buvo linkę siekti Liepojos bet kokia kaina. Sumanyta net nepaisyti Latvijos interesų, nes latviai ir taip „į mus skersuoja“³³. Vyriausybės diskusijose ryškėjo pageidautinas valstybės modelis: Lietuva per Liepoją gauna išėjimą į Baltiją ir taip tampa jūrine (vadinasi, Anglijai patrauklia) valstybe (Liepoja nebūtinai tiesiogiai prijungiama, galbūt išnuomojama arba valdoma bendrai – per Baltijos tautų sąjungą); rytuose (baltarusių žemėse) pasitenkinama kuklesniais (negu A. Voldemaro vyriausybės), artimesniais etnografiniams, teritoriniais reikalavimais, pirmiausia grindžiamais ekonominiais (ypač miško eksploatavimo ir eksporto) argumentais, kurie, manyta, britams yra labai svarbūs. Kaip ryškiausias diskusijų akcentas buvo iškelta Lietuvos kaip D. Britanijos protektorato idėja, kurią aktyviai gynė pats premjeras. Jis jau kitame, sausio 23 d., vyriausybės posėdyje sakė: „Ir vokiečiai, ir rusai turės agresyvius planus dėl Lietuvos – vieni mes valstybės neišlaikysime. Mums reikėtų ieškoti paramos tokioje valstybėje, kuri neturėtų jokio intereso kištis į mūsų vidaus reikalus. Tokia valstybė galėtų būti Anglija“³⁴.

(Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 347).

³¹ Veiklos instrukcijas majoras Keenanas gavo 1919 m. vasario 24 d. (Lenz W. Zur britischen Politik gegenüber den baltischen Deutschen 1918/19, S. 284)

³² 1919 01 10 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 243.

³³ 1919 01 23 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 225 a. p.

³⁴ Ten pat.

J. Šimkus teigė, kad ši valstybės priklausomybės forma garantuotų „geriausias vidaus plėtojimosi sąlygas ir minimumą kišimosi į mūsų vidaus reikalus“³⁵. Tačiau dešinioji kabineto narių mažuma buvo gerokai skeptiškesnė protektorato idėjos klausimu. Jau svarstymų pradžioje, pvz., ministras be portfelio A. Stulginskis pažymėjo, kad „Lietuvai daugiau tiktų protektoratas Amerikos“³⁶. Finansų ministerijos valdytojas Voldemaras Čarneckis tiesiai pareiškė, jog tai gali nuspręsti ne vyriausybė, o tik Steigiamasis Seimas. Jis nurodė, kad šis sumanymas visuomenėje gali sukelti daug daugiau nepasitenkinimo nei ankstesnis konvencijų su Vokietija sudarymo svarstymas³⁷. Netgi M. Sleževičiaus partijos narys vidaus reikalų ministras Jonas Vileišis pareiškė, kad tokį svarbų klausimą gali išspręsti tik Steigiamasis Seimas³⁸. Oponentams labai vykusiai nurodžius geopolitiniame kontekste bręstančios Tautų Sąjungos, taip pat lokalsios Baltijos tautų sąjungos idėjas, protektorato iniciatyva kažkaip savaime prigeso, o D. Britanijos nutarta nedelsiant prašyti tik ginklų³⁹.

1919 m. vasario pabaigoje–kovo pradžioje Lietuva suteikė Latvijos vyriausybei gyvybiškai svarbią paskolą ir už tai išsiderėjo teisę labai palankiomis sąlygomis naudotis Liepojos uostu. K. Ulmanio vyriausybė įsipareigojo „priimti siunčiamas Lietuvos vyriausybei į Liepojos uostą prekes ir karo medžiagą neribotame kiekyje“⁴⁰. Lietuvai net buvo leista pasiųsti savo kariuomenę tų prekių saugoti. Be to, už tranzitu per Latviją gabenamas prekes nereikėjo mokėti jokių muitų⁴¹. Kovo 6 d. į dalykinius pasitarimus su latviais į Liepoją išvyko to paties J. Šimkaus vadovaujama Lietuvos atstovų delegacija⁴². Ji čia rado „diena anksčiau“ atvykusią minėtą A. Keenano vadovaujamą britų misiją⁴³. Su ja kovo 8 d. buvo kalba-

³⁵ 1919 01 10 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 244.

³⁶ Ten pat, p. 243.

³⁷ Ten pat.

³⁸ 1919 01 23 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 226 a. p.

³⁹ Ten pat, l. 227 a. p.

⁴⁰ **Butkus Z.** Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais, Vilnius, 1993, p. 20.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat; 1919 03 09 J. Šimkaus pranešimas Lietuvos vyriausybei. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38, l. 6.

⁴³ 1919 03 09 J. Šimkaus pranešimas Lietuvos vyriausybei. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38, l. 6.

masi įvairiomis temomis, įteikti D. Britanijos valdžiai skirti dokumentai. J. Šimkaus delegacija siekė per britų misiją įgyti galimybę susisiekti su Londonu, užmegzti prekybos ryšius su D. Britanija. Majoras Keenanas buvo pakviestas atvykti į Kauną, ir entuziastingai sutiko. Keenanas taip pat žadėjo apie šį susitikimą laive įrengtomis radijo ryšio priemonėmis informuoti savo valdžią ir į D. Britaniją nugabenti lietuvių delegacijos perduotus dokumentus⁴⁴. Kovo 10 d. dar buvo numatytas kitas lietuvių ir britų atstovų susitikimas. Jo metu Lietuvos interesus gynybos srityje reprezentuoti buvo pavesta karininkui Mykolui Gedgaudui⁴⁵. Po to J. Šimkus turėjo grįžti į Kauną, o kiti delegacijos nariai su M. Gedgaudu – vykti į Estiją. Tačiau lietuviai Liepojoje užtruko ilgiau nei planavo, mat kovo 12 d. D. Britanijos laivu čia trumpam atvyko karininkas S. Tallentsas (Tallents Stephen), kuriam tiriant padėtį Baltijos valstybėse buvo patikėta ypatinga misija⁴⁶. Nors S. Tallentsas buvo karininkas, bet jam buvo nurodyta atkreipti dėmesį būtent į ekonominę kraštų būklę ir gyventojų ap rūpinimo situaciją. Todėl J. Šimkaus delegacija su juo susitiko pasitarti⁴⁷.

Lietuvos delegacijai jau išvykus iš Liepojos (tuo metu M. Sleževičiaus vyriausybę Kaune pakeitė Prano Dovydaičio kabinetas), kovo 19 d. čia nuolat dirbti atvyko minėtas H. Grantas Watsonas⁴⁸. Kovo 23 d. K. Ulmanis telegrafavo lietuviams, kad „atvyko Anglijos reprezentantas Latvijos ir Lietuvos vyriausybėms“⁴⁹. Taip pat ir majoras Keenanas vėl laukė čia atvykstant J. Šimkaus⁵⁰. Lietuvos atstovai nuvyko į Liepoją, o balandžio 6 d. J. Šimkus ir J. Vileišis iš ten į Kauną pirmojo vizito atlydėjo H. Grantą

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 347. Kovo pab. į D. Britaniją grįžęs S. Tallentsas lordui R. Cecilui pasiūlė remti Baltijos valstybių nepriklausomybę. Šiai minčiai pritarė A. Balfouras, E. Howardas, daug įtakingų kariuomenės ir laivyno karininkų, tačiau su tuo nesutiko premjeras D. Lloydas Georgas (ten pat).

⁴⁷ Šiuos pasitarimus, remdamasis S. Tallentso atsiminimais, savo knygoje mini P. Čepėnas (**Čepėnas P.** Naujųjų laikų Lietuvos istorija, p. 483). Tiesa, jis nenurodo pasitarimų datos, o J. Šimkus su S. Tallentsu derėjosi ne kartą ir vėliau. Tačiau sprendžiant iš pasitarimų konteksto ir jų dalyvių pavardžių (inžinierius Šulcas, M. Gedgaudas) galima pagrįstai manyti, jog kalba sukasi būtent apie 1919 m. kovo vidurio pasitarimus.

⁴⁸ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 347.

⁴⁹ 1919 03 23 K. Ulmanio telegrama į Kauną. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38, l. 142.

⁵⁰ 1919 03 24 K. Ulmanio telegrama į Kauną. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38, l. 141.

Watsoną⁵¹. Pastarasis Lietuvoje užsibuvo iki balandžio 17 d. Gavęs pranešimą, kad Liepojoje vokiečiai nuvertė K. Ulmanio vyriausybę, skubiai išvyko atgal⁵². Dar jam esant Kaune, balandžio 12 d., į valdžią grįžo M. Sleževičius su savo bendražygiais; ankstesnes pareigas einantis J. Šimkus kartu su H. Grantu Watsonu vėl išvyko į Liepoją⁵³, šįkart geriau susipažinti su pasikeitusia situacija Latvijoje. M. Sleževičiaus vyriausybė Kaune faktiškai be trukdžių galėjo įtvirtinti savo poziciją dėl D. Britanijos.

Tuo metu Latvijoje šeimininkavo vokiečių pajėgos su R. von der Goltzu priešakyje. Nors balandžio 3 d. čia grįžo adm. W. Cowano eskadros laivai⁵⁴ ir pasirodė Prancūzijos laivų junginys⁵⁵, vokiečiai, sustiprinę ir aptvarkę savo sausumos pajėgas, jų jau ne itin paisė. K. Ulmanis su savo šalininkais buvo priverstas slėptis Liepojos uoste stovinčiame laive „Saratov“, ir tik Antantės laivyno pabūklai saugojo nuo vokiečių, kurie norėjo su jais susidoroti⁵⁶. Apskritai situacija buvo labai neaiški, nes visos tarpusavyje konfliktuojančios jėgos kartu palaikė ir formalią prieš bolševikus sudarytą sąjungą. R. von der Goltzo pretenzijos dominuoti dar labiau padidėjo, kai antibolševikinės pajėgos gegužės 22 d. užėmė Rygą.

⁵¹ Svetimų valstybių atstovai Lietuvoje // Lietuva, 1919, Nr. 73, p. 2. Balandžio 7 d. H. Grantas Watsonas Kaune buvo susitikęs su vyriausybės vadovu ir A. Smetona (Lietuva, 1919, Nr. 75, p. 2). Vadinas, P. Čepėnas savo knygoje nepagrįstai nurodo, jog H. Grantas Watsonas į Kauną atvyko tik 1919 m. balandžio 16 d. (**Čepėnas P.** Naujųjų laikų Lietuvos istorija, p. 483).

⁵² Išvažiavo Liepojun // Lietuva, 1919, Nr. 83, p. 2; **Штейнберг В.** Джентельмены в Латвии (1917–1920), Рига, 1983, с. 101.

⁵³ Išvažiavo Liepojun // Lietuva, 1919, Nr. 83, p. 2.

⁵⁴ 1919 m. balandžio 3 d. prie rytinių Baltijos pakrančių sugrįžusias admirolo W. Cowano pajėgas sudarė 4 kreiseriai, 5 eskadriniai minininkai ir 5 mažesni laivai. Jie latviams gabenò 20 000 šautuvų, 6 haubicų, 12 patrankų ir 20 sunkvežimių (**Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 346).

⁵⁵ 1919 m. kovo 27 d. Prancūzija taip pat pasiuntė į Baltijos jūrą laivyno diviziją, vadovaujamą komandoro Brissono, kurią sudarė eskadrinis minininkas, 4 torpediniai laivai, 4 žvalgybos laivai ir ginkluota jachta. Divizijai buvo įsakyta veikti kartu su britais. Balandžio 19 d. Prancūzijos laivai pasiekė Liepoją (ten pat, p. 346–347). Po šios datos lietuvių pasiuntiniai Liepojoje savo informacijose ne kartą yra minėję susitikimus ir pokalbius su Prancūzijos laivyno atstovais, pirmiausia – pačiu komandoru Brissonu.

⁵⁶ Vokiečių nuo 1919 m. balandžio 16 d. veiksmų prieš K. Ulmanio vyriausybę neatgrasė netgi tai, jog Liepojos uoste tuo metu stovėjo D. Britanijos kreiseris ir 6 eskadriniai minininkai (ten pat, p. 346).

Britų dėmesys buvo sutelktas į įvykius Latvijoje, todėl kontaktai su lietuviais nebebuvo tokie intensyvūs.

Visą apžvelgtąjį laikotarpį (nuo 1918 m. gruodžio iki 1919 m. gegužės mėn.) galėtume laikyti britų neoficialiosios, daugiau asmeninio, nei institucinio pobūdžio, atstovybės Lietuvoje kūrimo labai specifišku etapu. Tai itin išryškėja palyginus britų ir prancūzų atstovybių formavimosi ypatumus. Prancūzija savo tam tikros sudėties ir paskirties aiškiai karinę misiją į Kauną atsiuntė 1919 m. kovo 19 d. ir ji čia įsikūrė⁵⁷. O britai elgėsi visiškai kitaip.

Iki I pasaulinio karo pabaigos Baltijos erdvė faktiškai buvo žemyninių valstybių – Rusijos ir Vokietijos – santykių aiškinimosi laukas tiek taikos, tiek karo metu. Pagal jūrinės geopolitinės koncepcijos pradininko Halfordo Mackinderio (postulavusio jūrinių ir žemyninių valstybių permanentinės kovos idėją) schemą Baltijos erdvė aiškiai priskirtina tarpinei zonai⁵⁸. Vis dėlto regionas praktiškai tiesioginiam didžiųjų jūrinių valstybių, kurios pirmiausia tapatintinos su anglosaksiškuoju pasauliu, poveikiui buvo neprieinamas. Tačiau tiek Vokietijos, tiek Rusijos sugniužimas po I pasaulinio karo (nors ir skirtingais būdais – vienos dėl pralaimėjimo, kitos – dėl bolševikų įvykdyto perversmo) radikaliai pakeitė padėtį. Rytinės Baltijos pakrantės šalių tautiniai judėjimai pajuto jūrinės didvalstybės politinį veikimą. Tai buvo visiškai nauja patirtis, kuri iš tikrųjų juos atgaivino. Šiuo atveju karinė galia buvo matuojama ne užimtų teritorijų kvadratiniais kilometrais ar pėstininkų divizijų karių skaičiumi, o komunikacinių magistralių ir jas prižiūrinčių pagrindinių sausumos punktų kontrolės mastais⁵⁹, taip pat karinių pajėgų mobilumo galimy-

⁵⁷ Išsamiausiai apie prancūzų karinę misiją Lietuvoje žr.: **Gruzdienė E.** Prancūzijos karinių misijų veikla Lietuvoje 1919–1920 metais // Darbai ir dienos, Kaunas, 2010, t. 54, p. 55–73.

⁵⁸ **Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N.** Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius. Vilnius, 2005, p. 32–36.

⁵⁹ D. Britanijos, kaip didžiosios jūrinės valstybės, galia buvo puikiai suvokiama ir pačių nagrinėjamų įvykių amžininkų. Bene akivaizdžiausiai tai atsiskleidžia per spaudą. Pvz., mažlietuvių „Tilžės keleivis“, 1919 m. birželį informuodamas skaitytojus apie tai, kad Sąjungininkai nuo Vokietijos atskyrė Klaipėdos kraštą ligi Nemuno, suabejojo, ar „kartais nepanorėtų to krašto pasilikti sau anglai, nes jie nori iš Klaipėdos pasidaryti sau antrąjį Gibraltarą, o iš Ezelio salos ties Ryga – naująją Maltą“ (akivaizdu, jog mažlietuvių laikraštis šiuo atveju atspindėjo vokišką padėties vertinimą; jame išdėstytas mintis perpasakojo

bėmis. Pasirodė, kad visa tai efektyvu: Peterio Stučkos vadovaujami raudonieji Latvių šauliai, bene grėsmingiausia bolševikų jėga, taip ir nesugebėjo paimti Liepojos, kurią (kartu su joje buvusiomis gausiomis, bet iš pradžių pakrikusiomis vokiečių pajėgomis) iš jūros dengė britų laivyno pabūklai⁶⁰. Vėliau šie pabūklai saugojo ir gelbėjo K. Ulmanio vyriausybę ir jai ištikimus latvių dalinius nuo vokiečių. Visa tai neabejotinai imponavo Lietuvos politikams ir skatino telkti pastangas siekiant, kad Lietuva taip pat taptų jūrine valstybe. Tačiau britų politiniai ir juo labiau geopolitiniai sprendimai visada buvo labai atsargūs ir pasverti, todėl jie nesukybėjo „įrašyti“ Lietuvos į jūrinių valstybių eilę ir steigti nuolatinės savo misijos Kaune. Pagaliau tai, kad jie tokias atstovybes įkūrė Latvijos ir Estijos pakrantėse, tuo metu visiškai nereiškė, jog rengiamasi pripažinti šias nepriklausomas valstybes. Kaip, beje, ir prancūzų misijos atsiuntimas į Kauną iš esmės reiškė ne Prancūzijos pasirengimą pripažinti Lietuvą, o tai, kad ji vadovaujasi žemyninės valstybės kategorijomis.

ATSTOVAVIMO PLĖTRA IR LIETUVA: BRITŲ INSTITUCIJŲ RYTINIAME BALTIJOS REGIONE KŪRIMAS

1919 m. pavasarį Antantės šalys jautė vis didesnę nusivylimą „baltųjų“ rusų neorganizuotumu ir nesugebėjimu efektyviai kovoti su bolševikų pajėgomis. Balandžio 15 d. D. Britanijos kariuomenės generalinis štabas kreipėsi į savo valdžią. Jis nurodė Sąjungininkų padarytas klaidas Suomijos ir Baltijos šalių atžvilgiu, kurios, jo manymu, sutrukdė įvykdyti

Kauno oficiozas „Lietuva“ (vedamasis str. // Lietuva, 1919, Nr. 137, p. 1). O štai danų laikraščio „Berlingske Tidende“ korespondentas Estijoje taip matė tenykštę situaciją: „Anglai energingai žiūri savo ekonominių reikalų estų krašte. Jie reikalauja tarp kitko koncesijų geležinkeliui per Estų kraštą į Rusus. Tuo tarpu deramasi išnuomoti Anglams Dagės ir Ozilijos salas. Anglai nori ten įsteigti didelį prekybos, o gal ir karo uostą“ (Iš Estų krašto // Lietuva, 1919, Nr. 185, p. 4).

⁶⁰ 1918 m. gruodžio 16 d. E. Sinclairas pareiškė Liepojos merui A. Berziniui (Berzinš), kad jis, kaip D. Britanijos pajėgų vadas, priiima atsakomybę už viešąją saugumą teritorijoje, kurioje girdėti jo laivyno kanonada (Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 334–335).

akciją prieš bolševizmą, kad ir užimti Petrogradą⁶¹. Britų kariškių nuomone, derėjo labiau pasikliauti pabaltijiečių jėgomis. Pats D. Britanijos kariuomenės generalinio štabo viršininkas feldmaršalas Henris Wilsonas pritarė sumanymui šiais tikslais į Baltijos šalis siųsti karinę misiją, paremti jas karo priemonėmis ir patarimais. Sumanymas sėkmingai galėjo būti įgyvendintas dėl to, kad apie tai tuo metu mąstė ir aukščiausi šalies politikai: balandžio 16 d. D. Britanijos premjeras Davidas Lloydas Georgas iškėlė vadinamojo „sanitarinio kordono“ idėją ir pabrėžė būtinybę organizuoti ir aprūpinti nuo Baltijos iki Juodosios jūros vietas pajėgas, siekiant „sulaikyti lavos veržimąsi“⁶². Tuo metu Paryžiuje Antantės Aukščiausioji Taryba, vėlgi daugiausia britų iniciatyva, įkūrė tarpsąjunginę Baltijos reikalų komisiją, turėjusią tirti pabaltijiečių problemas ir patarinti aukščiausiems Antantės vadovams per Taikos konferenciją.

Gegužės pradžioje D. Britanijos karo ministerija jau buvo savarankiškai nusprendusi siųsti į Baltijos regioną karinę komisiją, vadovaujamą generolo Huberto Gougho⁶³. Pirmosios jo veiklos instrukcijos iš esmės buvo susijusios su situacija Suomijoje ir Karelijoje. Tačiau minėtoji Baltijos komisija jau pirmame savo posėdyje gegužės 14 d. nutarė ten siųsti analogišką komisiją, o gegužės 23 d. Antantės šalių užsienio ministrų konferencija tam pritarė⁶⁴. Taip pamažu ėmė formuotis politinė valia, kad gen. H. Goughas atstovautų ne tik D. Britanijos, bet ir visos Antantės interesams. Tuo metu Sąjungininkams lyg tyčia kilo dar viena dilema – kaip žiūrėti į suįžūlėjusius R. von der Goltzo vokiečius? Majoras A. Keenanas asmeniškai informavo Baltijos komisiją apie padėtį Latvijoje⁶⁵. Taip į gen. H. Gougho instrukcijas birželio 4 d. buvo įtraukta naujų

⁶¹ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 349–350.

⁶² Ten pat, p. 350.

⁶³ **Hovi O.** The Baltic Area in british Policy, 1918–1921. Helsinki, 1980, p. 145. Vokiečių istorikas W. Lenzas rašo, jog jau 1918 m. pabaigoje britai buvo pradėję svarstyti idėją į Baltijos kraštus pasiųsti D. Britanijos generolą. Tai pasiuntiniui V. Bosanquetui pasiūlė Latvijos premjeras K. Ulmanis, pirmiausia siekdamas įveikti latvių ir vokiečių priešiškumą (**Lenz W.** Zur britischen Politik gegenüber den baltischen Deutschen 1918/19, S. 276). Palaipsniui, kaip matyti, šią idėją britai vis labiau plėtojo.

⁶⁴ **Hovi O.** The Baltic Area in British Policy, p. 145.

⁶⁵ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 354.

punktų, susijusių su vokiečių evakuacija⁶⁶. Jis oficialiai ėmė atstovauti višioms Sąjungininkams ir kartu ėjo D. Britanijos karinės misijos Baltijos šalyse ir Suomijoje vadovo pareigas. Gen. H. Goughą, prieš išvykstant į misiją, asmeniškai priėmė ir instruktavo D. Britanijos karo ministras Winstonas Churchillis, itin ryžtingų, bekompromisių veiksmų bolševikų atžvilgiu šalininkas. Jis manė, jog visos karinės ir diplomatinės priemonės turėtų padėti nuslopinti bolševizmą ir visiškai sunaikinti jį pirminiaime židinyje – Rusijoje. Todėl ir gen. H. Goughas buvo instruktuojamas laikantis būtent šios radiklios linijos⁶⁷. Paskirtąjį misijos vadovą prieš išvykimą priėmė taip pat ir lordas Georgas Curzonas, tuo metu pavaduojantis Paryžiuje buvusį užsienio reikalų ministrą Arthurą Balfourą. Curzonas patarė gen. H. Goughui veikti atsargiau, papasakojo apie riziką, įspėjo, jog būsima nebolševikinė Rusijos vyriausybė galinti priešiškažiūrėti į D. Britaniją, jei pastaroji pernelyg išplėtotų intervenciją ir, pvz., užsienio jėgoms padėtų užimti Petrogradą⁶⁸.

Admirolo W. Cowano laivu gen. H. Gougho misija gegužės 24 d. pasiekė Revelį (Taliją)⁶⁹, o gegužės 26 d. atvyko į Helsinkį ir čia įkūrė pagrindinį savo misijos štabą⁷⁰. Šią misiją sudarė 72 nariai, visi britai, tik vienas prancūzas prisijungė prie jų jau Helsinkyje⁷¹. Pats gen. H. Goughas buvo ryžtingų ir principingų veiksmų šalininkas, todėl greitai rado bendrą kalbą su tokių pat pažiūrų admiralu W. Cowanu. Jis nelabai mėgo „baltųjų“ rusų ir prijautė Baltijos šalių judėjimams dėl nepriklausomybės.

Tuo metu britai Baltijos erdvėje formavo dar vieną misiją. Gegužės 26 d. S. Tallentsas buvo paskirtas diplomatinės ir ūkinės misijos vadovu⁷².

⁶⁶ Hovi O. The Baltic Area in British Policy, p. 146.

⁶⁷ Штейнберг В. Джентельмены в Латвии (1917–1920), Рига, 1983, с. 121–122. V. Šteinbergas, aprašydamas H. Gougho susitikimą su W. Churchilliu, pateikia plačią citatą iš paties H. Gougho atsiminimų knygos „Soldiering on“.

⁶⁸ Ten pat, p. 121. Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 353.

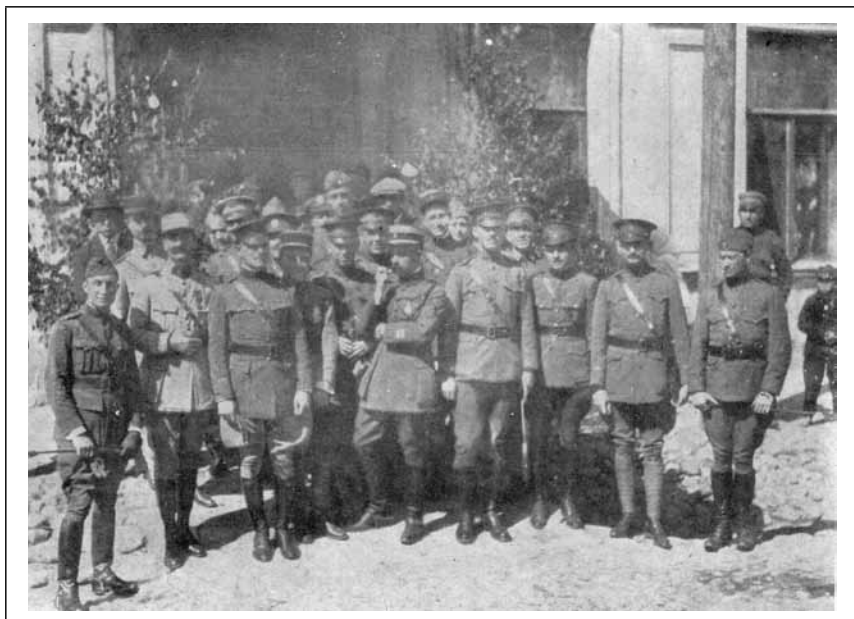
⁶⁹ Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 353.

⁷⁰ Hovi O. The Baltic Area in British Policy, p. 146.

⁷¹ Ten pat.

⁷² S. Tallentso paskyrimą gegužės 26 d. mini tiek lietuvių autoriai (Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija, p. 483; Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 122), tiek E. Andersonas (Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 354). O. Hovi rašo, jog gegužės 26 d. S. Tallentsas gavo veiklos instrukcijas (Hovi O. The Baltic Area in British Policy, p. 146).

Tai buvo daroma D. Britanijos užsienio reikalų ministerijos iniciatyva. Santykiai su gen. H. Goughu ir jo misija instrukcijose buvo apibrėžti taip, kad S. Tallentsas, kaip kariškis, kariniais klausimais buvo H. Gougho žinioje, o politiniais klausimais – visiškai nepriklausomas ir turėjo iniciatyvos teisę, bet kartu jam buvo pavesta šiais klausimais patarinėti gen. H. Goughui ir jo misijai⁷³. Majoras A. Keenanas pagal naują reglamentą turėjo veikti kaip H. Gougho misijos narys. Kaune, atrodo, turėta informacijos apie naujus britų pasiuntinius į Baltijos erdvę, bet ši informacija buvo bendro pobūdžio ir gana miglota. Štai oficioze „Lietuva“ gegužės 23 d. pasirodė pranešimas, kad padėties tirti „šiomis dienomis“ į Kauną atvyks „nuolatinė anglų valdžios komisija“⁷⁴. O iš tikrųjų „šios dienos“ tapo keliais mėnesiais.

Santarvininkų komisija Lietuvoje 1919 m. // *Lietuvos kariuomenė 1919 m.*, p. 154

⁷³ Anderson E. Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 354.

⁷⁴ Politikos žinios. Nuolatinė Anglų Valdžios Komisija atvažiuoja į Kauną // *Lietuva*, 1919, Nr. 109, p. 3.

M. Sleževičiaus vyriausybę vis dar kamavo sunkiai sprendžiamos materialinio aprūpinimo ir apskritai krašto ekonomikos atkūrimo problemos. Gegužės 26 d. kabineto posėdyje prekybos ir pramonės ministras J. Šimkus buvo paskirtas vadovauti šioms problemoms spręsti sudarytai delegacijai, turėjusiai vykti į Paryžių (po to – į Londoną)⁷⁵. Ten vedantis kelias ir vėl ėjo tik per Liepoją. Norint atskleisti šio punkto reikšmę tuometei Lietuvai ir parodyti, kokios atkaklios buvo lietuvių pastangos jį turėti, turbūt reikėtų šiek tiek nukrypti į šalį.

Neperdedant galima teigti, jog Liepoja Lietuvai 1919 m. buvo ne tik įgeidžio tapti jūrine valstybe objektas, bet tiesiogine šio žodžio prasme „vartai“ į Vakarų pasaulį. Čia reikėtų prisiminti karinę ir geopolitinę to meto Lietuvos situaciją: valstybės branduolys Kaune egzistavo karo ar bent jau konflikto su įvairiomis vokiečių, rusų, lenkų jėgomis, atstovaujančiomis šių artimiausių Lietuvos kaimynių interesams, sąlygomis. Vadinasi, susisiekimas, ryšiai su tolimesniu užsieniu per šias valstybes buvo jei ne neįmanomi, tai bent jau labai problemiški. Kiek daugiau vilčių teikianti atrodė tik kryptis per Latviją, ypač vandens keliu per artimiausią Lietuvai jos uostą Liepoją. Tad natūraliai į ją ir nukrypo Lietuvos politikų dėmesys. 1919 m. gegužę Lietuvos vyriausybė pažymėjo, jog 90 % Lietuvos užsienio prekybos vyksta būtent per Liepoją⁷⁶. Tačiau visi ryšiai su išoriniu pasauliu per Liepoją, kaip ir apskritai visas susisiekimas vandens keliu per Baltijos jūrą, buvo britų rankose. D. Britanijos karo laivynas karo metu vykdė Vokietijos jūrų blokadą. 1918 m. lapkritį sudarius paliaubas britų laivynas Baltijoje tęsė blokadą tuo pretekstu, jog galutinė taika su Vokietija dar nepasirašyta. Tačiau tuo dangstantis pirmiausia ir nuolat buvo blokuojami bolševikų kontroliuojami uostai ir pakrantės. O vokiečių, įsitvirtinusių rytinėje Baltijos pakrantėje, veiksmai buvo diferencijuojami. 1918–1919 m. žiemą, kai britai kovoje su bolševikais rėmė vokiečių įgulą Liepojoje, jie kartu garantavo bent minimalias galimybes palaikyti civilinius ryšius per Liepoją. Tačiau padidėjus vokiečių priešiškumui ir ambicijoms, Antantė ir šią pakrantę 1919 m. kovo 3 d. įtraukė į laivybai draudžiamą zoną⁷⁷. Amerikiečiai, pirmiausia Herberto Hooverio

⁷⁵ 1919 05 26 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 59.

⁷⁶ **Butkus Z.** Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929 metais, p. 19.

⁷⁷ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 343.

vadovaujama pagalbos organizacija, nebuvo tuo patenkinti, nes šią priemonę vertino kaip britų siekį šioje erdvėje įgyti ūkinį monopolį. Todėl JAV atstovai iki balandžio 7 d. išsireikalavo bent iš dalies atšaukti blokadą⁷⁸. Visa ši besikeičianti konjunktūra, be abejonės, smarkiai palietė ir interesus. Pvz., 1919 m. birželio 11 d. Lietuvos (tuo metu Antantės santykiai su vokiečiais ypač paastrėjo) Lietuvos prekybos ir pramonės ministerija kreipėsi į užsienio reikalų ministeriją skųsdamasi, jog Lietuvai skirti kroviniai Baltijoje vėl blokuojami, ir prašė imtis žygių, kad britų ir amerikiečių valdžios šios blokados netaikytų⁷⁹. Dokumento rezoliucijoje parašyta, jog šiuo klausimu taip pat reiktų kreiptis į D. Britanijos atstovą S. Tallentsą.

Ne mažiau už krovinų judėjimą per Liepoją svarbus Lietuvai klausimas buvo valdžios pasiuntinybių ir delegacijų vykimo per šį bent iš dalies Antantės žinioje esantį punktą galimybė jau vien dėl to, kad tuo metu Paryžiaus taikos konferencijoje dalyvavo lietuvių delegacija, o saugiausias ir patikimiausias susisiekimo kelias į jį ėjo būtent per Liepoją. 1919 m. gegužės 30 d. M. Sleževičiaus vyriausybė ten pasiuntė Lietuvos kariuomenės artilerijos dalies viršininko M. Gedgaudo vadovojamą kariškių delegaciją, kurios tikslas buvo gauti ginklų, šaudmenų, kitos karinės amunicijos ir kartu pasirūpinti karininkų ir kito karinio personalo į Lietuvos kariuomenę verbavimu, finansavimu ir kt.⁸⁰ Ji turėjo užmegzti ryšius su Antantės šalių kariniais atstovais Paryžiuje ir JAV lietuviams. Ši delegacija į Paryžių vyko per Liepoją⁸¹.

Tuo metu J. Šimkus gegužės 31 d. susitiko su net ir vokiečių savivalės sąlygomis nuolat reziduojančiu H. Grantu Watsonu, kuris pasakė, kad „apie 4–5 birželio atvažiuoja į Liepoją vyriausias komisaras, anglų paskirtas prie Baltijos valstybių p. Tallents, kuris turės rišti visus klausimus (taip pat ir paskolos klausimus)“⁸². Jis J. Šimkui pasiūlė pasilikti ir pa-

⁷⁸ Ten pat.

⁷⁹ 1919 06 11 Lietuvos prekybos ir pramonės ministerijos raštas URM. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 179.

⁸⁰ **Gaigalaitė A.** Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 137.

⁸¹ Karininko M. Gedgaudo, vadovavusio delegacijai, buvimo Liepojoje 1919 m. gegužės paskutinėmis dienomis faktą savo pranešime į Kauną patvirtino ministras J. Šimkus (J. Šimkaus 1919 06 01 pranešimas M. Sleževičiui iš Liepojos. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 38, l. 111).

⁸² Ten pat, l. 110.

laukti S. Tallentso. Kadangi J. Šimkus jau buvo susitvarkęs kelionės dokumentus (per Antantės pasiuntinius Liepojoje)⁸³ ir turėjo vykti į Paryžių, M. Sleževičiaus vyriausybė birželio 3 d. specialiai į šį susitikimą Liepojoje pasiuntė J. Vileišį ir Tomą Naruševičių⁸⁴. Bet susitikimas neįvyko, o sugrįžę birželio 10 d. pasiuntiniai informavo vyriausybę, kad tik birželio 15 d. „atvažiuoja anglų komisija, kuri išriš visus klausimus, paskolos ir ekonominius“⁸⁵. Šios informacijos būta labai netikslios ar net klaidingos – matyt, tai lėmė sudėtinga situacija Liepojoje ir visoje Latvijoje.

Pirmosiomis birželio dienomis S. Tallentsas D. Britanijos karo laivu vis dėlto atplaukė į Liepoją, tačiau apsistoti Latvijoje dėl vokiečių veiklos jam buvo sunku⁸⁶. Vokiečiai šeiminkavo ne tik Liepojoje – iš bolševikų atkovotoje Rygoje jie pradėjo masiškai terorizuoti gyventojus⁸⁷, grasino ir Antantės pasiuntiniams, kurie saugiai jautėsi tik savo laivuose⁸⁸. Sąjungininkų misijos dėmesį sutelkė į padėti Rygoje. S. Tallentsas irgi norėjo vykti į Rygą, o iš ten – į Kauną, bet vokiečiai neleido⁸⁹. Tik JAV misijai (kuria vokiečiai labiau pasitikėjo) padedant jam pavyko apsilankyti Rygoje. Iš ten jis išvy-

⁸³ 1919 06 01 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 47.

⁸⁴ Ten pat. Pats J. Šimkus prašė vyriausybės „apie birželio 5 d.“ į Liepoją vietoj jo pasiųsti J. Vileišį kalbėtis su atvykstančiais britais („Pabaltijo komisija“).

⁸⁵ 1919 06 10 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 36 ap.

⁸⁶ **Штейнберг В.** Джентельмены в Латвии (1917–1920), Рига, 1983, с. 110–115. V. Šteinbergas smulkiai atpasakoja ir ištiesai cituoja S. Tallentso atsiminimų knygos „Man and Boy“ turinį. Kad S. Tallentsas 1919 m. birželio pradžioje vis dėlto apsilankė Liepojoje, liudija ir mūsų aptiktas archyvinis dokumentas: 1919 m. birželio 8 d. būtent iš Liepojos S. Tallentsas atsiliespė į M. Sleževičiaus raštą britams (LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 180).

⁸⁷ Vokiečių pajėgų terora Rygoje plačiai savo atsiminimuose aprašo S. Tallentsas (**Штейнберг В.** Джентельмены в Латвии, с. 110–115).

⁸⁸ 1919 m. birželio 8–9 d. vokiečių pajėgos grasino į Latvijos pakrantes atplaukusiam britų eskadriniam minininkui „Waterhen“ (**Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 357). Labai įtemptą, nepaprastą padėtį, kurią buvo sunku numatyti iš anksto (turint omenyje pranešimus, matyt, iš tolimojo Londono dėl datų, kai Latvijoje turėjo pasirodyti nauji britų atstovai), rodė ir, pvz., tai, kad tą pačią birželio 8 d. į vieną lietuvių politinį raštą atsiliespė ne kuris nors specialią užduotį turėjęs britų misijos narys, o tiesiog laivyno karininkas (laivo „Rojalist“ komandoras Duffas) (LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 181–182).

⁸⁹ **В. Штейнберг.** Джентельмены в Латвии, с. 114.

ko į palyginti saugesnę Taliną⁹⁰. Birželio 11 d. S. Tallentsas čia susitiko su gen. H. Goughu ir tarėsi dėl svarbiausių uždavinių sprendimo⁹¹.

1919 m. birželio antra pusė tapo vokiečių ir Antantės santykių išbandymo laikotarpiu. Buvo neaišku, ar Vokietija pasirašys Versalio taiką, ar neatsinaujins plataus masto karo veiksmai. Tik kai Vokietija pasirašė šią sutartį, o Latvijoje jungtinės latvių ir estų pajėgos birželio 22 d. sumušė R. von der Goltzo kariuomenę prie Cėsio, vokiečių ambicijos buvo pažabotos⁹².

Sąjungininkų misijos Baltijos erdvėje ėmė veikti iš esmės laisvai daugelyje sričių. Lietuviai tuo metu savo skundus dėl suaktyvėjusių vokiečių ir lenkų priešiškų veiksmų adresavo S. Tallentsui į Liepoją⁹³, tačiau faktiškai buvo bendraujama su S. Tallentso misijai priskirtu, jam atstovaujančiu ir jį pavaduojančiu H. Grantu Watsonu⁹⁴. Pats S. Tallentsas liepos 3–8 d., vokiečiams pasitraukus, ėjo Rygos civilinio gubernatoriaus pareigas⁹⁵.

1919 m. vasarą Lietuvos padėtis vis dar buvo sudėtinga. Situaciją komplikavo tuo metu labai paaštrėję santykiai su Lenkija, jos kariuomenės veržimasis į Lietuvos žemes, Antantės atstovų nustatytos demarkacijos linijos nepaisymas. Vyriausybės pasiūstas į Liepoją liepos 12 d. vėl atvyko J. Šimkus, kuris čia rado tik H. Grantą Watsoną, nes kitos Sąjungininkų pasiuntinybės jau buvo persikrausčiusios į Rygą, kur kūrėsi nepriklausos

⁹⁰ Ten pat, p. 115.

⁹¹ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 357.

⁹² Ten pat, p. 350–352; 357–360. Lietuvių istoriografijoje apie vokiečių veiklą Latvijoje ir jos pasienyje su Lietuva 1919 m. iki kovų su bermontininkais žr.: **Lesčius V.** Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920, Vilnius, 2004, p. 194–202; **Ališauskas K.** Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, p. 339–356; išsamiai žr.: **Birontas A.** Bermontininkams Lietuvą užpuolus, Kaunas, 1934. Daug įdomių faktų yra ir atsiminimų literatūroje, pvz., žr.: **Bielinis K.** Gana to jungo, Niujorkas, 1971.

⁹³ Pvz.: 1919 07 07 lietuvių raštas S. Tallentsui į Liepoją dėl prasidėjusio lenkų veržimosi į Lietuvą. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 1; 1919 06 22 lietuvių raštas S. Tallentsui dėl vokiečių elgesio Šiauliuose. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 165–166.

⁹⁴ Pvz.: 1919 06 17 Watsono atsakymas į 19 05 21 M. Sleževičiaus telegramą dėl rusų belaisvių. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 175; 1919 06 02 Watsono pranešimas M. Sleževičiui dėl S. Tallentso atvykimo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 187 (pranešime tiksliai atvykimo data nenurodyta).

⁹⁵ **Anderson E.** Die baltische Frage und die internationale Politik, S. 359.

mos Latvijos valdžios institucijos⁹⁶. Per Watsoną informavęs Londoną apie lenkų veiksmus Lietuvoje, J. Šimkus irgi išvyko į Rygą. Jis čia susitiko su „anglų misijos šefu“. Pastarasis patikino J. Šimkų, jog „klausimas dėl davimo mums paskolos anglų vyriausybės jau nuspręstas, visos kliūtys išeina iš to, kad Anglija negalinti daryti separatinių žingsnių. Lygiai taip pat išrištą klausimą davimo mums ginklų – visa dabar pareina nuo Paryžiaus“⁹⁷. J. Šimkus apie tai informavo jau grįžęs, liepos 19 d. vyriausybės posėdyje.

Didžiosios Britanijos atstovas Lietuvoje
kpt. G. Brodis // *Lietuvos kariuomenė*
1919 m., p. 156.

Be to, jo žodžiais, „paaiškinus man dabartinę Lietuvos padėtį, man esant buvo sustatyta telegrama dėl davimo mums ginklų ir vieno milijono svarų sterlingų avanso paskolos sąskaiton“⁹⁸. Su J. Šimkumi iš Rygos į Kauną atvažiavo ir S. Tallentso misijos narys kapitonas G. Brodis⁹⁹, paskirtas į misiją dirbti komercijos srityje¹⁰⁰. Tačiau čia atvykęs jis ėmė aktyviai tarpininkauti lietuvių ir lenkų konflikto metu. Tik po kurio laiko Lietuvos atstovai išsi-aiškino, kad to daryti jis nebuvo įgaliotas ir veikė savo iniciatyva, o per galimą sėkmingą tarpininkavimą siekė asmeninės karjeros, jei, pasak paties Brodžio, „nesutaikoma būtų sutaikinta“¹⁰¹.

⁹⁶ J. Šimkaus pranešimas 1919 07 19 Lietuvos vyriausybės posėdyje. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 37.

⁹⁷ Ten pat, l. 37 ap.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Kauno kronika // Lietuva, 1919, Nr. 156, p. 5.

¹⁰⁰ **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 182.

¹⁰¹ 1919 m. rugpjūčio 12 d. karininko L. Natkevičiaus pranešimas iš Rygos Lietuvos ministrui pirmininkui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 39, l. 35.

Brodžio veikla Lietuvoje liepos pabaigoje–rugpjūčio pradžioje nebuvo sėkminga. H. Gougho karinės misijos nariai Rygoje, sužinoję apie ją, nebuvo patenkinti jau vien dėl to, kad Brodis įsibrovė į jų kompetencijos sritį¹⁰². Be to, G. Brodis siūsdavo nešifruotas telegramas apie lenkų veiklą Lietuvoje, o jas perimdavo vokiečių radijo stotis. Vokiečiai tai tuoj pamėgino panaudoti savo interesams: D. Britanijos misijai Rygoje nusiuntė argumentuotą pranešimą, jog greitai negalį pasitraukti iš savo pozicijų, nes lenkų veikla Lietuvoje kelia grėsmę ne tik lietuviams, bet ir pačiai Vokietijai¹⁰³. Po viso to H. Grantas Watsonas pasistengė G. Brodį greitai atšaukti iš Kauno (paties S. Tallentso tuo metu Rygoje nebuvo)¹⁰⁴. Tačiau žalos G. Brodžio veikla lietuvių interesams vis dėlto nepadarė¹⁰⁵.

Jau siunčiant britų misijas į Baltijos erdvę buvo numatyta, kad jos turės savo atskirus skyrius visose iš naujo besikuriančiose valstybėse. Suomijoje ir Estijoje tai padaryti buvo paprasčiausia, sutramdžius vokiečius tokia galimybė atsirado pirmiausia Latvijoje, o po to ir Lietuvoje. Pats gen. H. Goughas atvyko į Latviją, o vadovauti jo misijos Rygos skyriui buvo pavesta generolui Alfredui Burtui. Lietuvos valdžia ryšiams su britų misija palaikyti į Rygą pasiuntė karininką Ladą Natkevičių¹⁰⁶. Dar J. Šimkaus apsilankymo Latvijoje liepos mėn. metu lietuviai buvo informuoti apie būsimą atskiros britų karinės misijos į Lietuvą atsiuntimą.

Rugpjūčio 15 d. M. Sleževičiaus vyriausybė vėl grįžo prie santykių su D. Britanija svarstymo ir tam skyrė visą posėdį¹⁰⁷. Svarstymą galbūt

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ Ten pat, p. 35–35 ap.

¹⁰⁴ Ten pat, p. 35.

¹⁰⁵ Taip teigė karininkas L. Natkevičius. Lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas Kipras Bielinis savo atsiminimuose mini, jog kapitonas Brodis 1919 m. lapkritį su pulkininku Dosse stebėjo vokiečių ir bermontininkų evakuaciją Šiauliuose. Beje, apie kapitoną Brodį K. Bielinis rašo ir taip: „Šiauliuose <...>kažkas paaiškino, kad kap. Brodie joks anglas; jo tikroji pavardė Brodskis, kilęs iš Ukrainos, kur Brodskiams priklausę cukraus fabrikai“ (Bielinis K. Gana to jungo, p. 433). Čia jis mini, kad Brodis mokėjęs rusų kalbą. Kapitonas G. Brodis 1919 m. liepą atvykęs į Kauną, čia, pasak oficiozo „Lietuva“, netgi turėjo atidarys savo biurą, kur priiminėjo interesantus (Kauno kronika // Lietuva, 1919, Nr. 161, p. 3).

¹⁰⁶ Karininkas L. Natkevičius iš pradžių buvo deleguotas į Rygą neoficialiai, tik nuo 1919 m. rugpjūčio 12 d. jis tapo oficialiu kariniu atstovu. Žr.: 1919 08 12 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 67.

¹⁰⁷ 1919 08 15 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 73–75 ap.

inspiravo ir L. Natkevičiaus rugpjūčio 12 d. platus pranešimas iš Rygos premjerui. L. Natkevičius pranešė apie savo pokalbius su H. Grantu Watsonu, kuris pareiškęs, kad „pripažinimas Lietuvos nepriklausomybės yra dalykas tikras ir greitai laiku tai turi būti padaryta *de jure* ir *de facto*“¹⁰⁸. Taip pat gen. A. Burtas pasakęs, jog jie, kariškiai, „yra gavę telegramų iš Londono ir Paryžiaus, kuriose pasakyta, kad Lietuvos klausimu ir jos kariuomenės apginklavimu neatidėliojant pradedama rūpintis, kas ir yra daroma“¹⁰⁹. L. Natkevičius savo pranešime taip pat iškėlė mintį, jog svarbu suinteresuoti britus ekonominiu Lietuvos patrauklumu.

Taigi rugpjūčio 15 d. premjeras vėl iškėlė britų protektorato Lietuvai reikšmingumo klausimą. Jis atkreipė dėmesį į neišvengiamą būtinybę šioje situacijoje remtis kuria nors didvalstybe ir argumentuotai įrodinėjo, kad Anglija tam labiausiai tinkanti¹¹⁰. Jį palaikančių kabineto narių entuziazmą, matyt, skatino ir J. Šimkaus pastaba, jog jo vizito Rygoje metu S. Talentsas pasakęs, kad vokiečiams atsitraukus britų kariuomenė užimsianti Klaipėdos uostą ir vėliau perduosianti jį lietuviams¹¹¹. Svarstant santykių su britais visuma „skilo“ į du atskirus klausimus: dėl protektorato apskritai reikalingumo ir dėl koncesijų britams siūlymo Lietuvos geležinkelių, telegrafo linijų, Klaipėdos uosto ir Nemuno eksploatavimo srityse. Ministras Steponas Kairys diskusijose iškėlė mintį, jog „susirišę su Anglija ekonominiai, tuo pat pripažinsime protektoratą“¹¹². Svarstymo išdavos rodė, kad ši idėja tyliu kabineto narių sutarimu lyg ir tapo tam tikra tolesnės veiklos gaire: apsisotą ties koncesijų detalių nagrinėjimu manant, jog jos ir sudaro protektorato turinį. Vis dėlto dėl abiejų klausimų buvo balsuojama atskirai. Balsuojant paaiškėjo, jog kairieji kabineto nariai ir premjeras yra už protektoratą ir koncesijas, o dešinieji, taip pat ir J. Vileišis, nusiteikę skeptiškai ir kritiškai. Būtent J. Vileišis buvo kategoriškai nusistatęs prieš koncesijas britams. Jis šį klausimą prilygino buvusiam koncesijų vokiečiams klausimui ir pabrėžė, kad tokios svarbos klausimai priklausantys tik Stei-

¹⁰⁸ 1919 m. rugpjūčio 12 d. karininko L. Natkevičiaus pranešimas iš Rygos Lietuvos ministrui pirmininkui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 39, l. 34.

¹⁰⁹ Ten pat, l. 34 a. p.

¹¹⁰ 1919 08 15 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 74.

¹¹¹ Ten pat, l. 73 a. p.–74.

¹¹² Ten pat, l. 73 a. p.

giamą Seimo kompetencijai¹¹³. Premjeras jam pateikė kontrargumentų, jog „buvo kalbėta, kad mes be Steigiamojo Seimo neturime teisės daryti tokio svarbaus žingsnio, kad visuomenė gali pasmerkti mūsų darbus, bet ką pasakys ta pati visuomenė, jeigu Steig. Seimo niekad nebus, jeigu mūsų šalį pagrobs priešai pirmiau, negu mes sušauksime Steig. Seimą“¹¹⁴. Svarstant šį klausimą didelę reikšmę turėjo ir tai, kad šiame kabineto posėdyje aktyviai dalyvavo iš Londono parvykęs vyriausybės įgaliotinis V. Čepinskis, kuris aiškiai buvo pareiškęs, kad protektoratas reikalingas.

Jau rugpjūčio 13 d. vyriausybė pradėjo rengti ir rugpjūčio 16 d. išsiuntė nemažai raštų britų misijoms Rygoje. Rašte, adresuotame H. Grantui Watsonui, dėkojama „už ekonominės komisijos Lietuvai paskyrimą“¹¹⁵, o rašte gen. H. Goughui – „už paskyrimą karo misijos Lietuvai su pulkininku Robinsonu priešakyje“¹¹⁶. Kitame rašte H. Goughui prašoma instruktorių Lietuvos kariuomenei, „jos karo reikalams pagerinti: 1. generalinio štabo 3 asmenų, kurių vienas žinotų žvalgybos ir kontržvalgybos reikalus; 2. 1 inžinieriaus automobilių daliai ir 2 technikų; 3. po vieną artileristą, pėstininką ir intendantūros dalies“¹¹⁷, padaryti viską, kad D. Britanijos vyriausybė juos atsiųstų. Kiti britams skirti dokumentai daugiausia buvo susiję su nusiskundimais lenkų ir vokiečių elgesiu Lietuvoje¹¹⁸.

Rugpjūčio 19–20 d. į raštus, adresuotus H. Grantui Watsonui, atsiliepė jau pats S. Tallentsas¹¹⁹. Atsakydamas į lietuvių padėką dėl ekonominės komisijos skyrimo, jis kartu informavo, kad jau rugpjūčio 24 d. į Kauną išvyksta plk. R. B. Wardo (Ward Richard Barrington) vadovaujama misija¹²⁰.

¹¹³ Ten pat, l. 74.

¹¹⁴ Ten pat.

¹¹⁵ 1919 08 16 Lietuvos vyriausybės raštas Grantui Watsonui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 61; juodraštis, datuotas 1919 08 13 – l. 50–50 a. p.

¹¹⁶ 1919 08 16 Lietuvos vyriausybės raštas H. Goughui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 55–56; juodraštis, datuotas 1919 08 13 – l. 51–52.

¹¹⁷ 1919 08 16 Lietuvos vyriausybės raštas H. Goughui dėl instruktorių skyrimo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 62; juodraštis, datuotas 1919 08 13 – l. 48.

¹¹⁸ Pvz., 1919 08 16 Lietuvos vyriausybės raštas H. Goughui dėl Virgoličiaus veiklos Kuršėnuose. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 59–60; juodraštis, datuotas 1919 08 13 – l. 53–54.

¹¹⁹ 1919 08 19 S. Tallentso atsakymas į lietuvių raštą dėl finansinės paskolos. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 63; 1919 08 19 S. Tallentso atsakymas į lietuvių skundą dėl lenkų elgesio. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 65.

¹²⁰ 1919 08 20 S. Tallentso atsakymas į lietuvių padėkos raštą dėl ekonominės komisijos paskyrimo. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 67.

D. BRITANIJOS ATSTOVYBIŲ ĮSIKŪRIMAS LIETUVOS TERITORIJOJE IR JŲ VEIKLOS PRADŽIA

Lietuvai visą laiką ypač svarbi buvo ekonominė santykių su D. Britanija pusė. Krašto ekonomika galėjo atsigauti tik gavusi užsienio valstybių paskolą. Lietuva dar tik siekė Antantės valstybių pripažinimo, o D. Britanijos bankai, į kuriuos buvo kreiptasi, dvejojo, ar verta suteikti dar nepripažintai valstybei tokią paskolą. Dėl to Lietuvos valdžia buvo ypač suinteresuota palaikyti nuolatinius ryšius su ekonomikos problemas išspręsti galinčia padėti S. Tallentso misija ir, kiek įmanoma, pati rodė iniciatyvą, siekdama juos palaikyti.

Kaip minėta, jau nuo 1919 m. gegužės buvo žinoma apie D. Britanijos pasiuntinybės Lietuvai sudarymą, tačiau visiškai nebuvo aišku, kokios bus šios pasiuntinybės kompetencijos sritys ir struktūra. Tačiau pamažu visi šie aspektai ėmė aiškėti per pokalbius su pačiu S. Tallentsu, kuris per labai trumpą laiką susikūrė autoritetingiausio ekonominių klausimų sprendėjo įvaizdį. 1919 m. rugpjūčio 19–20 d., t. y. tomis dienomis, kai atsakė į lietuvių raštus, adresuotus H. Grantui Watsonui, S. Tallentzas jau pats buvo susiruošęs vykti į Lietuvą, automobiliu nuvažiuoti ne tik į Kauną, bet ir į kai kurias Šiaurės Lietuvos vietoves¹²¹. Tačiau šis vizitas neįvyko. Galima manyti, jog tam turėjo įtakos rugpjūčio 20 d. incidentas Skuode, kur S. Tallentso misijos nariai plk. ltn. R. B. Wardas, kpt. Wesselis ir G. Berry, turėję ištirti, kaip vokiečiai elgiasi su vietos gyventojais, pateko į vokiečių nelaisvę ir tik po dviejų dienų, kilus triukšmui vos ne tarptautiniu lygiu, buvo atsiprašius paleisti¹²². Misijos būstinėje Rygoje galbūt buvo svarstytas ir toks variantas – kad vietoj misijos vadovo į Kauną galėtų vykti ir kuris nors kitas autoritetingas misijos narys. Mat dar rugpjūčio 19 d. oficiozas „Lietuva“ pranešė, kad į Lietuvą „rugsjūčio pab. turi atvažiuoti ekonomijos dalykams nuspręsti D. Britanijos komisijos kraštams atstovas anglas W. L. Cozalet'as“¹²³ (taip pat S. Tallentso misijos narys). Tačiau, kaip mi-

¹²¹ Nedatuotas S. Tallentso telegramos J. Šimkui vertimas į lietuvių k. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 47.

¹²² **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 66.

¹²³ Politikos žinios. Santarvė ir Lietuva // Lietuva, 1919, Nr. 180, p. 3.

nėta, jau rugpjūčio 20 d. S. Tallentsas informavo Lietuvos valdžią, jog rugpjūčio 24 d. į Kauną išvyksta R. B. Wardo vadovaujama misija, kaip bendros S. Tallentso vadovaujamos misijos padalinys (įdomiausia, kad dar tą pačią rugpjūčio 20-ąją R. B. Wardas, kaip minėta, pateko į vokiečių nelaisvę Skuode). Rugpjūčio 26 d. S. Tallentsas oficialiai patvirtino R. B. Wardo įgaliojimus atstovauti misijai Kaune¹²⁴.

Įdomu tai, jog S. Tallentso misijos formavimo metu iš pradžių netgi nebuvo nustatyta konkreti padalinių struktūra. Misijos nariai iš D. Britanijos į rytinę Baltijos pakrantę atvyko keliomis grupėmis ir ne vienu metu. D. Britanijos karališkosios aviacijos karininkas R. B. Wardas¹²⁵ S. Tallentso misijos

¹²⁴ Oficialus S. Tallentso parengtas R. B. Wardo įgaliojimų patvirtinimas Lietuvos valdžiai. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 84.

¹²⁵ Karininko ir vėliau diplomatinio pasiuntinio R. B. Wardo biografinis portretas būtų maždaug toks: Wardas Richardas Barringtonas (1882–1933) dar 1895 m. pradėjo tarnybą D. Britanijos karališkajame laivyne kadetu, tarnavo įvairiuose laivuose. 1906 m. įgijo vokiečių kalbos vertėjo kvalifikaciją. 1907 m. vedė vokiетę Ilzė Redelsheimer iš Berlyno, tais pačiais metais pasitraukė iš tarnybos laivyne. 1913 m. vėl grįžo į tarnybą, 1916 m. įstojo į D. Britanijos karališkojo laivyno oro pajėgas ir pradėjo aviatoriaus karjerą. 1917 m. liepą buvo pakeltas eskadrilės vadu (squadron commander). Kai 1918 m. balandžio 1 d. ėmė kurtis savarankiškos D. Britanijos karališkosios oro pajėgos, iškart perėjo į jas (tada jau turėjo majoro laipsnį). S. Tallentso misijos Baltijos šalyse šalyje nariu oficialiai tapo 1919 m. birželio 16 d. Su tuo susijęs ir paaukštinimas – jam buvo suteiktas laikinojo pulkininko leitenanto laipsnis. 1919 m. rugpjūčio 27 d. D. Britanijos oro pajėgose buvo įvesta kita rangų sistema ir turėtas R. B. Wardo laipsnis prilygintas naujam eskadrilės vado (squadron leader) laipsniui. 1920 m. kovą reorganizavus S. Tallentso misiją, buvo paskirtas D. Britanijos diplomatinio konsulu Kaune, čia išbuvo iki 1920 m. spalio pabaigos. 1920 m. gruodį pasitraukė iš diplomatinės tarnybos. 1921 m. rugsėjį grįžo į aktyvią tarnybą karo aviacijoje, lankė jos vadovybės organizuotus bendradarbiavimo su laivynu ir teritorinės navigacijos kursus. 1923 m. sausį pasiūstas dirbti 1922 m. įsteigto tarptautinio Aeronautikos komiteto D. Britanijos sekcijoje. 1923 m. suteiktas aviacijos Wing Commander rangas (atitinkantis pulkininko leitenanto laipsnį), buvo paskirtas į aviacijos būrį, atsakingą už pakrančių apsaugą. 1928 m. dėl sveikatos buvo laikinai priverstas nebeskraidyti, perkeltas į oro pajėgų depą Aksbridže (Uxbridge). Dar tais pačiais metais grįžo į aktyvią tarnybą, lankė D. Britanijos karališkojo jūrų laivyno koledžą, vyresniųjų karininkų kursus, nuo 1929 m. kovo buvo oro pajėgų depo įgulos narys. 1931 m. vėl sušlubavus sveikatai, 1932 m. pasitraukė iš tarnybos karo aviacijoje, gydėsi Šveicarijos kurorte Arozoje.

Lietuvos visuomenės ir politikų vertintas kaip populiariausias, vienas iš palankiausių į lietuvių politinius siekius žiūrėjusių 1919–1920 m. laikotarpio D. Britanijos atstovų Lietuvoje. Apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu. Čia, matyt, reikšmės turėjo ir R. B. Wardo priklausymas katalikų konfesijai, kas buvo reta tarp britų elito atstovų.

narių sąrašė figūruoja jau 1919 m. birželio 5 d.¹²⁶, tačiau su misijos narių grupe į Rygą atvyko tik liepos 25 d.¹²⁷ S. Tallentsui liepos 30 d. pradėjus skirstyti užduotis misijos personalui, planuota, kad anksčiau D. Britanijos oro pajėgose tarnavęs plk. R. B. Wardas bus paskirtas organizuoti nuolatinio oro pašto ir lėktuvų, kuriais būtų skraidinami keleiviai, skrydžių tarp Baltijos šalyse veikusių britų karinių misijų¹²⁸, mat jų nuo pat 1919 m. pavasario visiškai netenkinio susisiekimo ir komunikacijų būklė Pabaltijyje. Pažeisti šią situaciją tuo metu buvo ir vienas pagrindinių H. Grantso Watsono uždavinių. Jis tada skundėsi, jog Pabaltijyje paštas nereguliarus, užtrunka net iki dešimties dienų, susisiekimas geležinkeliais lėtas, nepatikimas, traukiniai perpildyti; telefono ryšys neįmanomas dėl nepataisomų gedimų, o telegrafas, nors jo būklė ir geresnė, nepasiekia Anglijos¹²⁹. 1919 m. britų misijų ir jų padalinių Pabaltijyje, o kartu ir jų poreikis gerinti tiek tarpusavio, tiek su D. Britanija susisiekimą vis didėjo. Todėl liepos pabaigoje ir planuota, kad plk. R. B. Wardas spręs susisiekimo oro transportu maršrutais Ryga–Liepoja, Ryga–Talinas ir Ryga–Kaunas–Varšuva organizavimo klausimus.

Tačiau tuo metu dėl kelionių tarp Kauno ir Varšuvos nuolat kildavo problemų, o po 1919 m. rugpjūčio lenkų POW maišto Lietuvoje padėtis tapo labai sudėtinga. Ši aplinkybė, taip pat tai, kad sausumos keliais britams Kaunas buvo sunkiai pasiekiamas (Vakarų Lietuvoje vis dar stovėjo vokiečių pajėgos) akivaizdžiai lėmė jų sprendimą Kaune įkurti nuolatinį nedidelį misijos padalinį ir vadovauti jam skirti aviatorių, kuris prireikus galėtų pasinaudoti oro keliu. Kartu su plk. R. B. Wardu rugpjūčio pabaigoje į Kauną atvyko dar trys D. Britanijos atstovai: kpt. C. Dugganas (paskirtas atsakingu už transportą), E. J. Harrisonas (stenografas, atsakingasis sekretorius) ir klerkas S. W. Powellas¹³⁰. Šis S. Tallentso misijos padalinys pirmiausia ėmė stebėti padėtį vietoje ir kaupti britus dominančią informaciją. Surinktą informaciją

¹²⁶ **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 182.

¹²⁷ Ten pat, p. 184.

¹²⁸ Ten pat, p. 61.

¹²⁹ Ten pat.

¹³⁰ Lietuvos centriniame valstybės archyve yra dokumentų apie R. B. Wardo misijos Kaune įkūrimą: misijos narių įgaliojimų pripažinimo dokumentai (lietuvių ir anglų kalbomis), leidimai vaikščioti po Kauną naktį (taip pat lietuvių ir anglų kalbomis). Žr.: LCVA, f. 383, ap. 7, b. 53, l. 85–99.

R. B. Wardas privalėjo pateikti Rygoje reziduojančiam misijos vadovui, kuris gautus pranešimus patikrindavo, dažnai papildydavo ar pakomentuodavo ir tik tada išsiųsdavo į D. Britanijos užsienio reikalų ministeriją ar jos delegacijai Paryžiaus taikos konferencijoje¹³¹. Tik išimtiniais atvejais (S. Tallentsui išvykus ar žinant jo išankstinę nuomonę) R. B. Wardas galėjo siųsti savo pranešimus tiesiogiai, be Tallentso vizos ar prieraišo. Jau rugsėjo 3 d. Wardas Tallentsui atsiuntė pirmąjį savo pranešimą ir daugybę priedų. Šiame pranešime jis pateikė Lietuvos politinės situacijos apžvalgą, sugrupavęs medžiagą pagal temas: lietuvių ir lenkų santykiai, vokiečių ir kolčiakininkų okupacija tam tikrose Lietuvos vietose, bolševikai¹³². Šios ir kitos labai panašios buvo ir kitų kas savaitę R. B. Wardo Tallentsui siunčiamų pranešimų temos.

Laikraštis „Lietuva“ rugpjūčio 19 d. informavo, kad „gautomis žiniomis, netrukus į Lietuvą turi atvykti Anglų karo komisija su pulkininku Robinsonu priešaky. Pulk. Robinsonas tuo tarpu eina Liepojaus komendanto pareigas ir ten kuria latvių pulką“¹³³. Atrodo, iš tiesų plk. H. Rowanas-Robinsonas (Rowan-Robinson Henry)¹³⁴ netrukus pasirodė Lietuvoje, nes jau rugpjūčio 30 d. tas pats laikraštis informavo,

¹³¹ **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 62.

¹³² Ten pat.

¹³³ Politikos žinios. Santarvė ir Lietuva // Lietuva, 1919, Nr. 180, p. 3.

¹³⁴ **H. Rowanas-Robinsonas** (Rowan-Robinson Henry) (1873–1947) – D. Britanijos karininkas, vėliau ištarnavęs iki generolo majoro laipsnio. Baigęs Kenterberio (Canterbury) karališkąją mokyklą, 1892 m. stojo į artileristo tarnybą. 1901–1902 m. dalyvavo Būrų kare P. Afrikoje. Sparčiai kilo artilerijos karininko karjeros laiptais: 1911–1914 m. ėjo Karališkosios karo akademijos artilerijos viršininko instruktoriaus pareigas. Toje pačioje akademijoje tarnavo ir 1915–1916 m. Vėliau dalyvavo Pirmojo pasaulinio karo veiksmuose, už tai buvo apdovanotas Belgijos ir Prancūzijos pasižymėjimo ženklais, tapo pirmos klasės generalinio štabo karininku. 1919 m. buvo įtrauktas į formuojamą gen. H. Gougho misiją Pabaltijyje, 1919 m. birželio 23–liepos 11 d. ėjo karinio gubernatoriaus Liepojoje pareigas. 1919 m. rudens bendradarbiavo gen. H. A. Niesselio komisijos, kuri turėjo vokiečius galutinai iškrausti iš Pabaltijo, veikloje. D. Britanijos karinei misijai Lietuvoje vadovavo iki 1920 m. balandžio 17 d. Po to trumpam buvo komandiruotas į Latviją, kur dalyvavo komisijos Latvijos ir Estijos sienai nustatyti darbe. 1921–1927 m. kaip D. Britanijos kariuomenės generalinio štabo karininkas tarnavo Indijoje. 1930–1934 m. – Irako armijos generolas inspektorius, dalyvavo karinėse operacijose Kurdistane. 1934–1944 m. – vadinamųjų kadetų pajėgų (Army Cadet Force) Hampshire pulkininkas. 1940–1943 m. – gvardijos (Home Guard) bataliono vadas. Žinomas daugelio karinės, karinės istorinės tematikos publikacijų autorius.

Alijantų misijos Pabaltijos valstybėse viršininkas 1. D. Britanijos gen. Turneris, 2. plk. Rowanas-Robinsonas, D. Britanijos karinės misijos Lietuvoje viršininkas, 3. mjr. Delahaye, gen. Turnerio asistentas, 4. mjr. A. Merkys, kariuomenės vado padėjėjas // *Šešėliai*, 1920, Nr. 2

kad „Robinsonas rugpjūčio 28 d. lėktuvu sugrįžo iš Rygos ir rugpjūčio 29 d. laikinai išvyko į Varšuvą“¹³⁵. Plk. H. Rowanas-Robinsonas turėjo vadovauti gen. H. Gougho karinės misijos skyriui Kaune. Buvo numatyta, kad tą skyrių sudarys pirmos klasės generalinio štabo karininkas (vadovas), štabo kapitonas, karininkas šifruotojas, karininkas vertėjas, klerkas, du pasiuntiniai ir vairuotojas, taigi iš viso 8 asmenys¹³⁶. Gen. H. Gougho

¹³⁵ Kauno kronika // Lietuva, 1919, Nr. 190, p. 3.

¹³⁶ Gen. H. Gougho karinės misijos struktūros schemą žr.: War Office, Memorandum on Lieutenant-General Sir Hubert Goug's Mission in the Baltic States, 20 August 1919, CAB 24/87. Interneto prieiga http://www.nationalarchives.gov.uk/documentonline/details-result.asp?querytype=1&resultcount=1&Edoc_Id=8050486 l. 91–92. Beje, majoras A. H. Keenanas irgi buvo įtrauktas į formuojamą H. Gougho misiją, paskirtas generalinio

misija dar turėjo struktūrinių padalinių – pagal planą numatytų skyrių Helsinkyje, Taline ir Rygoje. Skyrių vadovai atsiskaitydavo pagrindiniam misijos štabui Helsinkyje. Tačiau specialiu D. Britanijos karo ministerijos nurodymu, esant ypatingai situacijai, jie turėjo tiesiogiai informuoti Karo ministeriją ir tik po to pagrindinį misijos štabą Helsinkyje¹³⁷.

Planuotą gen. H. Gougho misijos darbą 1919 m. rugpjūtį komplikavo tam tikra jos „viršūnės“ krizė, neabejotinai atsiliepusi ir skyriaus Kaune veiklai, pirmiausia dėl pakitusių iš pradžių numatytų subordinacijos ryšių. Matyt, gen. H. Goughas pernelyg pasidavė Karo ministerijos, kuri buvo už aktyvią intervenciją į Rusiją ir kuo greitesnę Petrogrado užėmimą, įtakai. Ministerija nebuvo linkusi analizuoti užsienio politikos plonybių ir suteikė H. Goughui plačią veikimo laisvę. Prireikus skubios Estijos karinės paramos, gen. H. Goughas rugpjūčio 10 d. savo iniciatyva nurodė suformuoti vadinamąją Šiaurės vakarų Rusijos vyriausybę (vadovaujamą S. Liasonovo) Taline, kuri nedelsiant pripažintų Estijos nepriklausomybę, kas rugpjūčio 14 d. ir buvo padaryta¹³⁸. Tačiau tai sukėlė visos Rusijos „baltųjų“ stovyklos pasipiktinimą. Pasipylė skundai Antantės atstovams. Gresiant skandalui D. Britanijos užsienio reikalų ministerija buvo priversta reaguoti ir imtis dėl H. Gougho atitinkamų priemonių. G. Curzonas ir A. Balfouras griežtai kritikavo nesuderintus generolo veiksmus¹³⁹. Rugpjūčio 19–20 d. surengtose diskusijose D. Britanijos ministrų kabinetas taip pat kritikavo gen. H. Gougho veiksmus ir tučtuojau atšaukė jį į Londoną¹⁴⁰. Vien Karo ministerija jį palaikė, tačiau ir ji galėjo tik pareikš-

štabo 2-ojo laipsnio karininku gen. H. Gougho štabe Helsinkyje.

¹³⁷ **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 157–158.

¹³⁸ **Hovi O.** The Baltic Area in British Policy, p. 168.

¹³⁹ Ten pat.

¹⁴⁰ Ten pat. E. Gruzdienė, remdamasi D. Britanijos archyviniais dokumentais, teigia, jog 1919 m. birželio 23 d. gen. H. Goughas lankėsi ir Kaune (**Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 161), bet jokiuose lietuviškuose šaltiniuose apie tai neužsimenama. Tačiau žinoma apie asmeninį H. Gougho indėlį svarstant Lietuvos reikalus Paryžiuje. Pvz., 1919 m. liepos pradžioje jis kalbėjo Baltijos komisijos posėdyje: teigė, kad Lietuva turi pakankamai finansinių išteklių savo valstybei ir kariuomenei išlaikyti (**Čepėnas P.** Naujųjų laikų Lietuvos istorija, p. 535). Tačiau net 1919 m. rugpjūtį atšaukto H. Gougho įtaka sprendžiant Lietuvos klausimą buvo juntama: rugsėjo viduryje Antantės Aukščiausiojoje Taryboje

ti nepasitenkinimą dėl vyriausybės pozicijos. Vadovavimą misijai perėmė Helsinkio misijos vadovas gen. Frederikas G. Marshas, bandęs tęsti H. Gougho įgyvendinamą politiką¹⁴¹. Jis rugpjūčio 26 d. Rygoje organizavo visų antisovietinių jėgų konferenciją. Joje dalyvavo Estijos, Latvijos, Lenkijos, „baltųjų“ rusų, taip pat Lietuvos atstovai¹⁴². Šioje konferencijoje buvo nutarta rugsėjo 15 d. pradėti koordinuotą bolševikų pajėgų puolimą. Tačiau puolimas neįvyko, nes jau konferencijos eiga rodė, kad jos dalyvius daugiau veiksnių skyrė nei vienijo, pvz., plk. P. Bermontas vos nesusimušė su Lietuvos atstovu plk. Beniaševičiumi¹⁴³. Tačiau reikšmingiausias dalykas, dėl kurio karingumas išgaravo, buvo ne tarp antibolševikinių jėgų atsiradusi trintis, ne D. Britanijos užsienio reikalų ir karo ministerijų nesutarimai, o 1919 m. vasaros pabaigoje besikeičianti britų valstybės politika sovietų atžvilgiu. Intervencija Rusijoje tapo sunkia našta biudžetui, todėl ne tik šios šalies socialistai, liberalai, bet ir dalis konservatorių ėmė daryti spaudimą vyriausybei, kad ši nutrauktų karinę paramą baltųjų armijoms, sudarytų taiką su bolševikų vyriausybe ir pabandytų išnaudoti ekonominius Rusijos rinkos privalumus¹⁴⁴. Generolo F. G. Maršo ir visos misijos veikla natūraliai atsidūrė politinių pacifistinių tendencijų ir aktualijų šešėlyje. Apskritai D. Britanijos vyriausybę tuo metu rytiniame Pabaltijyje ėmė labiau dominti ne antibolševikinis, o rusų ir vokiečių suartėjimo aspektas. Kadangi iš esmės tai buvo aktualiausia Latvijos teritorijoje, padidėjo karinės misijos skyriaus Rygoje, vadovaujamo gen. A. Burto, reikšmė. Visų minėtų įvykių ir tendencijų fone karinės misijos skyriaus Kaune, vadovaujamo plk. H. Rowano-Robinsono, įkūrimas ir pirmieji žingsniai tarsi liko nepastebėti.

Paryžiuje jis perskaitė pranešimą apie Baltijos šalių padėtį. Lietuvos delegacijos vicepirmininkas Tomas Naruševičius tada susitiko su juo ir sužinojo, kad Antantė svarstė galimybę leisti J. Pilsudskui okupuoti Lietuvą ir sulaukyti į regioną besiveržiančius bermontininkus (**Gaigalaitė A.** Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 58–59).

¹⁴¹ **Hovi O.** The Baltic Area in British Policy, p. 168.

¹⁴² **Anderson E.** Die Baltische Frage und die internationale Politik, S. 366; **Gaigalaitė A.** Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 60, 128. Apskritai ši konferencija yra plačiai žinoma tiek Lietuvos, tiek kitų šalių istoriografijoje.

¹⁴³ **Laurinavičius Č.** Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 20–21.

¹⁴⁴ Naujas tendencijas D. Britanijos visuomenėje ir politikoje pastebėjo ir Lietuvos atstovas Londone V. Čepinskis ir tai išdėstė savo pranešime vyriausybei (V. Čepinskio 1919 08 14 pranešimas ministrų kabinetui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 69).

Gen. H. Gougho misijos „viršūnių“ krizė tiesiogiai palietė ir plk. S. Tallentso vadovaujamą pasiuntinybę ir turėjo įtakos jos veiklai. Tuo metu, kai buvo formuojama minėtoji Šiaurės vakarų Rusijos vyriausybė, S. Tallentsas kaip tik buvo išvykęs iš Pabaltijo ir visus reikalus tvarkyti palikęs rezidavusiam Taline savo pavaduotojui plk. ltn. H. Pirie-Gordonui. Šis vietoje plk. S. Tallentso turėjo patarinėti gen. H. Gougho misijai politiniais klausimais, todėl kaip tik jam teko nemaža atsakomybės dalis dėl Šiaurės vakarų Rusijos vyriausybės sudarymo inicijavimo (nors, atrodo, pagrindinis iniciatorius visgi buvo pats gen. H. Goughas). Todėl, kilus minėtam diplomatiniam sambrūzdžiui, į D. Britaniją, be gen. H. Gougho, buvo atšauktas ir plk. ltn. H. Pirie-Gordonas¹⁴⁵. Plk. S. Tallentsui teko aiškintis dėl savo pavaduotojo veiksmų, restruktūrizuoti misijos darbą ir tai, be abejo, viena iš priežasčių, kodėl neįvyko jo rugpjūčio 20 d. planuotas vizitas į Lietuvą. Be to, tomis dienomis kaip tik išryškėjo ir plk. S. Tallentso misijos vidaus nesutarimai – tarp jo ir patarėjo finansiniams ir ekonominiams reikalams W. Macduffo, dėl to pastarasis buvo atleistas iš pareigų ir išsiųstas atgal į D. Britaniją¹⁴⁶. Atsiradus tokių nesklandumų, Londone natūraliai kilo abejonių dėl plk. S. Tallentso misijos persona-
lo tinkamumo ir patikimumo. Įtarinėjama D. Britanijos užsienio reikalų ministerija išsigynė pareiškusi, kad „neturėjo progos įtakoti plk. S. Tallentso misijos narių pasirinkimo, kadangi jis pats ėmėsi komplektuoti savo misiją“¹⁴⁷. Plk. S. Tallentsas ėmėsi vadovauti misijai, bet nedirbo Užsienio reikalų ministerijoje (Foreign Office), tik 1919 m. liepos 30 d. buvo patvirtinta, kad misija pavaldi šiai ministerijai¹⁴⁸. Sudarant misiją Karo ministerija (War Office) taip pat neprisiėmė finansinės atsakomybės teigdama, jog „misija tiesiogiai nevykdys karinės paskirties uždavinių ir visa atsakomybė už šios misijos veiklą atiteko D. Britanijos užsienio reikalų ministerijai“¹⁴⁹. Nesant nesklandumų, šie tam tikra britiška specifika pasižymintys organizaciniai dalykai būtų likę nepastebėti, tačiau šįkart

¹⁴⁵ Hovi O. The Baltic Area in British Policy, p. 168.

¹⁴⁶ Gruzdienė E. Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 57.

¹⁴⁷ Ten pat, p. 55.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 54.

¹⁴⁹ Ten pat, p. 55.

jie iškilo gana aštriai. Be to, D. Britanijos užsienio reikalų ministerijoje atsirado gen. H. Gougho misijos narių skundų dėl plk. S. Tallentso vadovavimo stiliaus, tačiau šiuo požiūriu ministerija palaikė plk. S. Tallentsą. Taigi pastarajam 1919 m. rugpjūčio gale rūpesčių tikrai netrūko.

Tuo metu Lietuvos vyriausybė stengėsi toliau plėtoti rugpjūčio 15 d. ministrų kabineto posėdyje aprobuotą politiką D. Britanijos atžvilgiu. Rugpjūčio 24 d. posėdyje vėl buvo tęsiamas koncesinių pasiūlymų britams aptarimas. Ministras J. Šimkus pasitarimo dalyvius informavo, kad reikalui aptarti plk. S. Tallentsas „dabar“ atvyksta į Lietuvą¹⁵⁰. Kaip žinome, tomis dienomis į Kauną atvyko ne pats misijos vadovas, o plk. R. B. War-do vadovaujama misijos grupė, tačiau iš J. Šimkaus kalbos galima spręsti, kad lietuviai plk. S. Tallentsą tebelaikė svarbiausiu derybų partneriu.

Dar 1919 m. sausį Lietuvos vyriausybei svarstant valstybingumo perspektyvas, kaip jau minėta, figūravo ir lokalios Baltijos šalių sąjungos, galbūt globojamos D. Britanijos, vizija. Ši idėja nebuvo pamiršta ir vėliau, o kai rugpjūčio 15 d. Jonas Šliūpas, bene žinomiausias lietuvių ir latvių politinio suartėjimo šalininkas, buvo paskirtas atstovu Rygoje, ji tarsi gavo naują impulsą¹⁵¹. Dar svarbesnis impulsas rytinės Baltijos šalių pakrantės šalių vienybei atkurti tuo metu buvo regioninės politikos aktualijos: sovietinei Rusijai tapo paranku su šiomis šalimis sudaryti taiką, ir ji ėmė teikti tokius pasiūlymus¹⁵². Estijai pirmajai gavus tokį pasiūlymą, Lietuva rugsėjo 10 d. Rygoje inicijavo neoficialų trijų šalių atstovų pasitarimą dėl bendro Baltijos fronto sudarymo santykiams su bolševikų valstybe nustatyti¹⁵³. Rusija, be kita ko, tuoj pat išvelgė D. Britanijos kėslus taikos sudarymo klausimu užbėgti už akių. Rygos konferencija svarstė valstybių susivienijimo galimybę, tačiau nutarė geriau periodiškai šaukti delegacijų pasitarimus, nei bandyti sudaryti vieną politinę instituciją. Rusija šiame kontekste vienareikšmiškai išvelgė D. Britanijos interesus, kad Baltijos valstybių sąjunga būtų sukurta¹⁵⁴. Tuo metu, daugiausia lietuvių iniciatyva, rugsėjo 14 d. Taline buvo surengtas antrasis pasitarimas, jame

¹⁵⁰ 1919 08 24 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolai. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 92–92 a. p.

¹⁵¹ Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, Vilnius, 1992, p. 105 .

¹⁵² Plačiau žr.: Laurinavičius Č. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 14–26.

¹⁵³ Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 115–116.

¹⁵⁴ Ten pat.

dalyvavo ir Suomija¹⁵⁵. Estams pasiūlius, į šį pasitarimą buvo pakviesti ir D. Britanijos stebėtojai, pirmiausia plk. S. Tallentsas. Kaip teigiama, konferencijos delegatai beveik nuolat konsultuodavosi su Antantės atstovais¹⁵⁶. Buvo nutarta sudaryti bendrą šalių bloką deryboms su bolševikais vesti. Lietuvai pasitarimuose atstovavo J. Šimkus ir premjeras M. Sleževičius. Netrukus jie pakvietė plk. S. Tallentsą į Lietuvą. Rugsėjo 17 d. Lietuvos vyriausybės posėdyje Petras Leonas informavo, kad plk. Tallentsas „rytoj išvažiuoja iš Rygos į Kauną ir prašo parūpinti jam butą“¹⁵⁷.

Tai buvo pirmasis, tiesa, labiau pažintinis, plk. S. Tallentso vizitas Lietuvoje. Jo metu pulkininkas lankėsi ir Lietuvos prezidento A. Smetonos namuose¹⁵⁸.

Viena iš šio laikotarpio plk. S. Tallentso pokalbių su Lietuvos atstovais temų buvo ir Lietuvos ministrų kabineto krizė. Mat ši M. Sleževičiaus vyriausybė buvo koalicinė, premjero bendražygiai radikalai joje turėjo tik nežymią persvarą, o kitus postus buvo užėmę aiškūs dešinieji, kurie darė įtaką Prezidento institucijai, Valstybės Tarybai ir kariuomenei¹⁵⁹. Kai 1919 m. vasaros pabaigoje dėl finansinės krizės prireikė mažinti ministerijų skaičių, trintis tarp radikalų ir konservatorių labai padidėjo. Mat, sumažėjus ministerijų, būtų tekę trauktis ir atitinkamiems ministrams. Tačiau nei radikalai, nei konservatoriai nenorėjo silpninti pozicijų¹⁶⁰. Šios politinės kovos kontekste rugpjūčio pabaigoje iš Paryžiaus į Kauną grįžo ir prof. A. Voldemaras, Taikos konferencijos delegacijos pirmininkas, vienas iš dešiniųjų lyderių, ir tai akivaizdžiai turėjo įtakos vyriausybės užsienio politikai, taip pat ir pasitarimams su britais: pvz., rugpjūčio paskutinėmis dienomis prireikus į Rygą derėtis su britais dėl ekonomikos

¹⁵⁵ Ten pat, p. 116; **Laurinavičius Č.** Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 38–39.

¹⁵⁶ **Senn A. E.** Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 116. A. Gaigalaitė mini, jog jau Rygos konferencijos metu rugsėjo 10 d. S. Tallentsas ten surengė susitikimą, į kurį buvo pakviesti ir atvyko visų trijų šalių generalinių štabų viršininkai ir karo vadai. Svarbiausias svarstomas klausimas – Pabaltijo valstybių sąjungos sudarymas, karinis, politinis ir ekonominis bendradarbiavimas (**Gaigalaitė A.**, Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 129).

¹⁵⁷ 1919 09 17 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 119.

¹⁵⁸ **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 60.

¹⁵⁹ **Laurinavičius Č.** Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 27.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 28.

reikalų vėl pasiūsti J. Šimkų, A. Voldemaro iniciatyva kartu su juo buvo pasiūstas iš Paryžiaus grįžęs A. Voldemaro bendražygis Martynas Yčas¹⁶¹. Vos tik atvykusi į Kauną plk. R. B. Wardo misija taip pat buvo supažindinta su vidaus politikos batalijomis, matyt, kartu stengiantis formuoti ir atitinkamas jos nuostatas. Jau rugsėjo pradžioje plk. R. B. Wardas pasiūlė vyriausybei „rekonstruoti iš vidaus kabinetą ir sumažinti ministrų skaičių ligi 6, kadangi egzistuojantis kabinetas yra per didelis tokiai šaliai, sunkiai valdomas ir griozdiškas“¹⁶².

Tačiau svarbiausia šio laikotarpio politikos aktualija vis dėlto buvo taikos su bolševikais klausimas, nors juo taip pat siekta pasinaudoti vidaus politinėje kovoje. Lietuvos padėtis 1919 m. vasaros pabaigoje buvo tokia, kad būtinai reikėjo keisti politiką. Nors bolševikų kariuomenė jau buvo išvyta iš etnografinės teritorijos, Antantės nurodymu pagrindinės Lietuvos karinės pajėgos ir toliau prieš ją buvo telkiamos, o tuo metu augantis lenkų ir kolčiakininkų agresyvumas kėlė kur kas didesnę pavojų. Atrodė, kad toliau vykdant Antantės nurodymus netrukus bus prieita aklavietė¹⁶³: Paryžiaus taikos konferencija jau ėjo į pabaigą, o Lietuva žadėto Antantės palaikymo nesulaukė. Tenykščiai sprendimai rodo, jog po kai kurių dvejonų Antantė pasirinko vieningos Rusijos atkūrimo idėją, o naujai besikuriančioms valstybėms, tarp jų ir Lietuvai, buvo primestas Rusijos skaldytojų vaidmuo. Oficialus kelias į valstybingumą buvo atkirstas, tačiau galbūt buvo galima pasinaudoti kokiais nors aplinkkeliais. Lietuvos vidaus politikoje visų pirma tai reiškė konservatorių, kurie besąlygiškai orientavosi į Antantę, politinės linijos susilpnėjimą. Dėl susiklosčiusios situacijos reikėjo imtis savarankiškesnės aktyvios politikos, ir tam geriau tiko radikalai, apeliuojantys į plačiųjų Lietuvos gyventojų sluoksnių pritarimą ir paramą. Sovietų Rusijos pasiūlymai atvėrė ne tik konkretų paliaubų (eventualios taikos) kelią. Alternatyvi galimybė reiškė santykių su Antante aktyvinimą, taikos derybų klausimą panaudojant kaip tam tikro spaudimo jai priemonę: tikėtasi, jog plyšio antisovietiniame fronte atsiradimo grėsmė privers Antantę skirti Baltijos valstybėms daugiau

¹⁶¹ 1919 08 28 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 97 a. p.

¹⁶² **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 75–76.

¹⁶³ **Laurinavičius Č.** Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 30.

palankaus dėmesio, suteikti joms didesnę politinę, ekonominę ir karinę pagalbą¹⁶⁴. Minėtų Rygos ir Talino konferencijų organizavimas ir reišė politikos aktyvinimą. Konservatoriai būgštavo, jog pradėjus taikos derybas su bolševikais Antantė galėtų leisti lenkams užimti visą Lietuvą¹⁶⁵. Tačiau rugsėjo 18–19 d. kabineto posėdžiuose M. Sleževičiaus radikalai sugebėjo įveikti konservatorių, pirmiausia A. Voldemaro, pasipriešinimą ir legalizuoti derybų su sovietais klausimą¹⁶⁶. Tai, jog radikalai ryžtingai gynė savo poziciją ir laimėjo tuo metu, kai Kaune viešėjo plk. S. Tallentzas, rodo, jog pastarasis ir jo vadovaujama misija bent jau nesipriešino M. Sleževičiaus pasirinktam kursui.

M. Sleževičius aiškiai stoji už taikos su bolševikais sudarymą argumentuodamas tuo, jog daugiau kariaudami „valysime kelią Judeničiui, Kolčiakui ir Denikinui – didžiausiems mūsų priešams, kurie pirmiausia pasistengtų panaikinti mūsų nepriklausomybę“¹⁶⁷. Tačiau premjero bendraminčiai tiek karo, tiek taikos su bolševikais klausimą manė glaudžiai susieti su britų laikysena: dar rugpjūčio 17 d. buvo priimtas atsargus nutarimas, kuriame pabrėžiama, jog „mūsų užsienio politika turi krypti tų Anglijos srovių pusėn, kurios siekia taikos su bolševikais. Bet toji orientacija turi būti labai atsargiai vedama, kad nepakenktų, jeigu laimės militaristai“¹⁶⁸. Rugsėjo viduryje premjeras, atrodo, jau buvo įsitikinęs, kad taikingos britų tendencijos įsivyras. Jis samprotavo, jog „jeigu paimitų viršų Askvito grupė, anglai pradėtų derybas su bolševikais, ir jeigu mes būtume susitarę su bolševikais, anglai atsistotų prieš įvykusį faktą ir priversti būtų pripažinti mūsų nepriklausomybę“¹⁶⁹. Tuo metu atrodė, kad M. Sleževičiaus šalininkai pasiekė aišką pergalę pagrindiniuose politinių batalijų frontuose: jų užsienio politikos aktyvioji linija buvo įtvirtinta, o rugsėjo 25 d. iš vyriausybės pasitraukė ministrai tautininkai – atsirado galimybė reorganizuoti vyriausybę pasitenkinant mažesniu ministru

¹⁶⁴ Ten pat, p. 35.

¹⁶⁵ 1919 09 19 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 126–127.

¹⁶⁶ Laurinavičius Č. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p.39–40.

¹⁶⁷ 1919 09 19 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 126.

¹⁶⁸ 1919 08 17 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. Ten pat, l. 79.

¹⁶⁹ 1919 09 19 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. Ten pat, l. 126–127.

skaičiumi, t. y. nebepriimant konservatorių¹⁷⁰.

Tačiau rugsėjo 26 d. pas M. Sleževičių atvyko plk. R. B. Wardas ir ėmė priekaištauti ne tik dėl tautininkų atsistatydinimo, bet ir dėl eventualios taikos su sovietais. Galų gale jis pagrasino, kad jeigu taikos nebus atsiskaityta, D. Britanija neberems Lietuvos vyriausybės, konkrečiai – nebeduos tuo metu labai reikalingų kreditų¹⁷¹. Britų atstovo pareiškimas rodė, jog susvyravo esminė M. Sleževičiaus šalininkų atrama ir jie jau buvo linkę atsiskaiti savo pozicijos – taikos derybų su Rusija.

Tuo metu Tartu mieste buvo surengta nauja Baltijos valstybių konferencija – anksčiau numatytas Talino konferencijos tęsinys. Į ją Lietuvos atstovai vyko be entuziazmo – D. Britanijos poziciją, niekais pavertusią anksčiau puoselėtas viltis¹⁷², išsakė plk. R. B. Wardas. Tačiau lietuvių atstovai Rygoje iš J. Šliūpo sužinojo, kad britai vis dėlto nesipriešina Baltijos valstybių taikos deryboms su Rusija. J. Šliūpas tvirtino gavęs atitinkamą plk. S. Tallentso raštą ir pasiuntęs jį į Kauną. Lietuviai asmeniškai kreipėsi į plk. S. Tallentso, ir šis patvirtino, kad Baltijos valstybių atstovams įteikė slaptą raštą, pridurdamas, jog tik jame išdėstyta oficiali D. Britanijos pozicija, nors egzistuojanti ir neoficiali, priešinga, nuomonė¹⁷³. Plk. S. Tallentso rašte buvo rašoma, jog D. Britanijos vyriausybė mananti, kad ji neturi teisės daryti spaudimo Baltijos valstybėms dėl jų iniciatyvos, jos pačios privalo spręsti, „koks veikimas geriausiai tarnaus jų tautiškam būviui apsaugoti“, ar sudaryti su Sovietų Rusijos vyriausybe sutartis¹⁷⁴. Tai sužinoję Lietuvos delegatai Tartu konferencijoje vėl buvo pasirengę pradėti minėtas taikos derybas¹⁷⁵, tačiau grįžę į Kauną sužinojo, kad M. Sleževičiaus kabinetas atsistatydino. Minėta plk. R. B. Wardo pozicija nedviprasmiškai lėmė tokią baigtį. Įdomiausia, jog kaip tik tuo metu D. Britanija pripažino Lietuvą *de facto*.

Naujųjų Baltijos valstybių pripažinimas apskritai tuo metu Antantės

¹⁷⁰ Laurinavičius Č. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 43–44.

¹⁷¹ 1919 09 26 Lietuvos vyriausybės posėdžio protokolas. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 57, l. 136.

¹⁷² Laurinavičius Č. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 44–45.

¹⁷³ Lietuvos delegacijos Tartu konferencijoje (1919 09 29–10 05) ataskaita vyriausybei. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 55, l. 117.

¹⁷⁴ D. Britanijos notos Baltijos valstybėms vertimas į lietuvių k. Ten pat, l. 132.

¹⁷⁵ Lietuvos delegacijos Tartu konferencijoje (1919 09 29–10 05) ataskaita vyriausybei. Ten pat, l. 120.

šalims buvo gana komplikotas dalykas. Estiją ir Latviją D. Britanija pripažino *de facto* jau 1918 m. pabaigoje. Lietuva tokio pripažinimo nesulaukė greičiausiai dėl Vakaruose sunkiai perprantamų Lietuvos ir Lenkijos santykių ir jų perspektyvų. Bet 1919 m. įvykių raida liudija, jog ir pripažinimas estams ir latviams buvo menka paguoda. Tai aiškiai rodo Baltijos šalių problematikos svarstymas Paryžiaus taikos konferencijoje. Vakarų šalys rytinę Baltijos pakrantę tebelaikė integralia Rusijos dalimi ir užmegzdamos santykius akivaizdžiai prioritetą teikė „baltųjų“ rusų politikos atstovams. Į judėjimus dėl nepriklausomybės dėmesio buvo kreipiama tik tiek, kiek jie galėjo pasitarnauti kovoje su bolševizmu. Pvz., liepos 28 d. Latvijos diplomatas Paryžiuje Janis Seskis savo draugų britų ir amerikiečių buvo informuotas, jog Baltijos šalys negali tikėtis nepriklausomybės pripažinimo¹⁷⁶. Estijos delegatas Jaanas Poska dėl to taip pat prarado visas viltis ir kaip tam tikrą išeitį pasiūlė, sudarius bendrą Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lenkijos diplomatinę frontą, pasirašyti taiką su Sovietų Rusija¹⁷⁷. Rugsėjūtį estams jau atvirai šnekant apie taikos su bolševikais galimybę, jei Antantė neatsižvelgs į jų lūkesčius, rugsėjo 20 d. Antantės Aukščiausioji taryba vis tiek pareiškė, kad pabaltijiečių pretenzijos nesuderinamos su paramos Kolčakui ir Denikinui politika¹⁷⁸. Kaip paprastai, pabaltijiečių reikalų svarstymą Antantės institucijose inicijuodavo britai, tikėdamiesi kaip nors rasti suinteresuotas puses tenkinantį sprendimą. Liepą G. Curzonas vis dar vylėsi, kad „pakraščių“ vyriausybės ir Rusų politinės tarybos atstovai Paryžiuje susitars dėl federacijos, tačiau kiti D. Britanijos užsienio reikalų specialistai, pvz., A. Balfouras, suprato, jog tarp siekių žiojėjanti praraja yra per plati¹⁷⁹. Rugsėjūtį ir G. Curzonas jau pritarė Lietuvos pripažinimui *de facto*, kad būtų „sureguliuota Lietuvos padėtis Baltijos valstybių tarpe“¹⁸⁰. Tam, be abejo, didelę įtaką turėjo tai, kad britų misijų nariai ėmė tiesiogiai reziduoti Lietuvos teritorijoje ir apie padėtį vietoje siųsti išsamius pranešimus, kurie aiškiai

¹⁷⁶ Anderson E. Die Baltische Frage und die internationale Politik, S. 363.

¹⁷⁷ Ten pat. Lietuvos delegacija Paryžiaus taikos konferencijoje, daugiausia A. Voldemaro „dėka“, laikėsi šiek tiek nuošaliai nuo kitų pabaltijiečių ir kurį laiką netgi buvo labiau linkusi bendradarbiauti su „baltųjų“ rusų atstovais.

¹⁷⁸ Anderson E. Die Baltische Frage und die internationale Politik, S. 365.

¹⁷⁹ Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 107–108.

¹⁸⁰ Ten pat, p. 108; Hovi O. The Baltic Area in British Policy, p. 177.

rodė nepriklausomybės idėjos gyvybingumą ir atsparumą pašalinių jėgų spaudimui. Rugsjūčio viduryje lietuvių šaltiniai iš Londono pranešė, kad Lietuvos atstovui V. Čepinskiui jau pažadėtas D. Britanijos pripažinimas¹⁸¹. Britų diplomatijos tendencijos, bent jau savo raiška, šiuo klausimu ir liko nevienareikšmės, ką, kaip jau minėta, lietuviams tiesiai pasakė ir S. Tallentsas. Dar rugsėjo 16 d. G. Curzonas D. Britanijos misijoms nurodė perspėti Pabaltijo šalių vyriausybes, kad nesiderėtų su Sovietų Rusija dėl taikos. Tai tiesiogiai buvo siejama ir su nepriklausomybės pripažinimu¹⁸². Tačiau jau rugsėjo 23 d. G. Curzonas pranešė plk. S. Tallentsui, kad D. Britanijos vyriausybė pripažins Lietuvą *de facto* tokiomis pat sąlygomis kaip Estiją ir Latviją, ir paprašė šią žinią perduoti į Kauną¹⁸³. Rugsėjo 25 d. G. Curzonas atsiuntė telegramą-aplinkrašį, kuriame oficialiai aiškinama D. Britanijos politika Baltijos kraštų atžvilgiu: pirmiausia tai, kad pripažinimas *de facto* garantuojamas visoms trimis šalims¹⁸⁴, tačiau kartu ir tai, kad D. Britanija negali toliau remti Baltijos valstybių ekonomiškai, daugiau suteikti paskolų ir kreditų, todėl neturi teisės ir reikalauti, kad šios valstybės imtųsi kokių nors ypatingų veiksmų. Kitaip tariant, britai vengė konkrečios atsakomybės¹⁸⁵. Kai rugsėjo 20 d. Karo ministerijos vadovas W. Churchillis pasiūlė premjerui D. Lloydui George'ui pripažinti Baltijos šalių nepriklausomybę, gavo neigiamą atsakymą¹⁸⁶. Tokio elgesio galėjo būti ne vienas paaiškinimas. Pirmiausia tai, kad W. Churchillis jautė palankumą šioms šalims ir jas vertino pirmiausia dėl jų aktyvumo kovoje su bolševizmu, o premjeras jau buvo linkęs pereiti prie taikių santykių. Taip pat po minėto atvejo, kai kilo diplomatinis nepasitenkinimas

¹⁸¹ Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 108.

¹⁸² Anderson E. Die Baltische Frage und die internationale Politik, S. 366.

¹⁸³ Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 123.

¹⁸⁴ Ten pat, p. 124. O. Henri pateikia informaciją, paremtą britų šaltiniais, kad 1919 m. rugsėjo 20 d. D. Britanijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnas Wellesley informavo V. Čepinskį, jog britai pripažino Lietuvą *de facto* (Hovi O. The Baltic Area in British Policy, p. 177). Tad pripažinimo dienos data skiriasi. Tai savo darbe pažymėjo ir istorikė E. Gruzdienė (Gruzdienė E. Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 64–65).

¹⁸⁵ Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 123–124.

¹⁸⁶ Anderson E. Die Baltische Frage und die internationale Politik, S. 366–367. Kontekstas rodytų, jog kalba sukosi apie formalų teisinį pripažinimą.

gen. H. Gougho veiksmais dėl Šiaurės vakarų Rusijos vyriausybės, britai pasistengė vengti kokių nors vienašalių užsienio politikos akcijų, kai kada iniciatyvą užleisdavo prancūzams, kartu slapčia vildamiesi, jog pasitariesiems ne ką geriau seksis lyderiauti¹⁸⁷.

O Lietuvos pripažinimas *de facto* tuo metu buvo labai vykęs žingsnis. Tai krašte sukėlė ne tik optimizmo, bet ir probritiškų nuotaikų bangą. Žinia apie pripažinimą Kaune ėmė sklisti rugsėjo 26 d.¹⁸⁸ Tos pačios dienos popietę vos ne stichiškai mieste buvo organizuotas džiaugsmo išraiškos mitingas, į kurį, pasak spaudos, suplūdo minios žmonių. Pasidžiaugę, pasiklausę oratorių kalbų prie rotušės ir prezidentūros, mitingo dalyviai nužygiavo prie plk. R. B. Wardo, o po to ir prie plk. H. Rowano-Robinsono misijų būstinių¹⁸⁹. Pasitikti jų išėjo ne tik misijų vadovai, bet ir visas personalas, ir tai buvo pirmasis britų atstovų susitikimas su Lietuvos visuomene. Orkestras grojo abiejų valstybių himnus, minia džiūgavo ir kėlė ovacijas, o plk. R. B. Wardas ir plk. H. Rowanas-Robinsonas pasakė neilgas viešas kalbas. Retrospektyviai žvelgiant tai buvo neabejotinai ryškiausias D. Britanijos pasiuntinių veiklos Lietuvoje 1919 m. epizodas, be to, aiškiai pozityvus, nes britai galėjo pasimėgauti populiarumu, atsidūrę dėmesio centre. Wardo ir Robinsono kalbas mitinguotojams taip pat galime vertinti ir kaip pirmą viešą, tiesioginį misijų tikslų ir uždavinių pristatymą Lietuvos visuomenei, šių dienų terminais kalbant – kaip tam tikrą viešųjų ryšių akciją. Tai ypač būdinga plk. R. B. Wardo kalbai, nes jis miniai papunkčiui išdėstė tolesnę savo misijos veiklos programą: 1) padėti išspręsti Lietuvos finansinius reikalus; 2) rūpintis prekybos ir pramonės kilimu; 3) stengtis tinkamai išspręsti Lietuvos sienų problemas¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Britų ir prancūzų konkurencinių santykių ypatumai labiau išryškėjo sudarant gen. H. A. Niesselio komisiją vokiečių pajėgų iškraustymui iš Baltijos kraštų prižiūrėti 1919 m. spalį (žr.: **Hovi O.** The Baltic Area in British Policy, p. 190–193).

¹⁸⁸ Rugsėjo 25 d. plk. R. B. Wardas informavo Lietuvos prezidentą apie tai, kad „Jo Didenybės Britanijos Karaliaus valdžia yra pranešusi Lietuvos atstovams savo sutikimą pripažinti laikinąją Lietuvos valdžią *de facto* <...> ir man yra įsakyta tatau pranešti Tamstai“. Turima pranešti informacija Wardo buvo gauta per Rygą iš Užsienio reikalų ministerijos (Anglai pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę // Lietuva, 1919, Nr. 213, p. 1).

¹⁸⁹ Demonstracija Kaune rugsėjo 26 d. // Lietuva, 1919, Nr. 214, p. 1–2.

¹⁹⁰ Kalba pulkininko Wardo // Lietuva, 1919, Nr. 216, p. 1. Oficinas „Lietuva“ išspausdino tiek plk. R. B. Wardo, tiek plk. H. Rowano-Robinsono kalbas, pasakytas manifestuotojams.

Pirmi du punktai atrodo nevienareikšmiški ir intriguojantys jau anksčiau minėtame kontekste: kaip tik tą pačią rugsėjo 26 d. plk. R. B. Wardas lankėsi pas M. Sleževičių ir grasino nebeteikti kreditų, pagaliau rugsėjo 25 d. G. Curzono aplinkraštyje aiškiai užsimenama, kad D. Britanija nepajėgi ekonomiškai ir finansiškai remti Baltijos valstybių. Savo kalboje plk. R. B. Wardas taip pat minėjo „sunkius politinius laikus“ Lietuvos valdžiai, kol nesušauktas Steigiamasis Seimas, ir tai galbūt buvo užuomina apie M. Šleževičiaus vyriausybės krizę, prie kurios pats plk. R. B. Wardas prisidėjo¹⁹¹. Plk. H. Rowanas-Robinsonas savo kalboje pabrėžė kovos su gresiančiu bolševizmu, taip pat Lietuvos, Latvijos ir Estijos vienybės šioje kovoje reikšmę¹⁹². Pažymėtina, jog, nors minia ir kėlė ovacijas, jos ir britų atstovų prioritetai nesutapo: žmonės skandavo ne antibolševikinius, o antilenkiškus ir prieš bermontininkus nukreiptus šūkius. Plk. H. Rowanui-Robinsonui kalbant teko akivaizdžiai improvizuoti – miniai ėmus šaukti: „Ginklų mums, ginklų!“, kalbėtojas pažadėjo pasistengti jų gauti iš savo valdžios, tačiau čia pat priminė, jog „jau keletą metų pasaulis plūsta kraujuose“, o reikia, „kad įvyktų taika ir ramybė“, ir prašė lietuvių pažadėti ginklų nenaudoti grobiamajam karui¹⁹³. Į tai jis išgirdo: „Vilnių! Įsakykite,

¹⁹¹ Č. Laurinavičius pateikia intriguojantį faktą: kai atsistatydino premjeras M. Sleževičius, tai išgirdęs Wardas net „pašokęs iš džiaugsmo“ (Laurinavičius Č. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 46). Tokia plk. R. B. Wardo pozicija, jo nepasitenkinimas dėl dešiniųjų pasitraukimo iš vyriausybės atrodo gana netikėta, turint omenyje minėtus 1919 m. pavasarį užsimezgiusius M. Sleževičiaus ir jo bendražygių (pirmiausia J. Šimkaus) gana artimus santykius su tiesioginiu Wardo viršininku S. Tallentsu. Galbūt tai būtų galima aiškinti kataliko R. B. Wardo didesne simpatija lietuvių dešiniųjų stovyklai. Tačiau, kaip aiškina Č. Laurinavičius, 1919 m. rudenį tai atspindėjo ir D. Britanijos atstovų baimę dėl, jų nuomone, per didelio M. Sleževičiaus šalininkų radikalumo ir orientavimosi į „placiuosius visuomenės sluoksnius“ (Laurinavičius Č. Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis, p. 46–47). Vėliau, kaip minėta, plk. R. B. Wardas glaudžiai susigyveno su Lietuvos politiniais sluoksniais, tapo populiarus ir jokių aštrių iniciatyvų nekėlė.

¹⁹² Pulkininko Robinsono kalba // Lietuva, 1919, Nr. 216, p. 1. Robinsono kalba rodo, kad jis vadovaujasi pagrindiniais gen. H. Gougho misijos orientyrais, kurių esmė buvo kova su bolševizmu ir visų antibolševikinių jėgų telkimas. Gen. H. Goughas dar Paryžiuje buvo sakęs T. Naruševičiui, jog rekomendavo Antantės Aukščiausiajai tarybai sudaryti Baltijos valstybių konfederaciją (Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais, p. 59).

¹⁹³ Pulkininko Robinsono kalba // Lietuva, 1919, Nr. 216, p. 1. Jo pažadai dėl ginklų tuo metu turėjo realų pagrindą: rugsėjo 23 d. Lietuvos kariuomenės vadas Silvestras Žukauskas pranešė krašto apsaugos ministrui, kad „anglai siūlo 10 000 rusiškų šautuvų ir

kad lenkai mums gražintų Vilnių!“ Todėl taip pat buvo priverstas pažadėti prisidėti prie palankaus Lietuvai sienų nustatymo klausimo sprendimo¹⁹⁴.

Apskritai britai 1919 m. rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje galėjo būti patenkinti naujaisiais savo politikos Baltijos šalyse rezultatais. Spalio 2 d. Tartu vykusioje Baltijos šalių konferencijoje, S. Tallentso nuomone, D. Britanijos deklaruotas politinis Baltijos šalių pripažinimas *de facto* buvo labai veiksmingas keičiant anksčiau susidariusį įspūdį, kad britų vyriausybė, neteikdama pakankamai karinės ir finansinės paramos, tikėjosi, jog Baltijos valstybės tęs karą su bolševikais¹⁹⁵. Tuo metu Lietuvoje džiaugsmo manifestacijos, susijusios su D. Britanijos paskelbtu pripažinimu, tęsėsi provincijoje: jos vyko Kelmėje, Šakiuose, Telšiuose, Virbalyje ir kitur¹⁹⁶. Pripažinimas *de facto* neabejotinai žymėjo perėjimą į kitą Lietuvos ir D. Britanijos santykių etapą, kartu ir į kitą karinio diplomatinio britų atstovavimo Lietuvoje fazę. Negreitai išsiskleidė šio įvykio sukelta euforija. Iš pirmo žvilgsnio abipusis palankumas ir simpatijos nekėlė abejonių, tačiau skirtingas akcentų dėliojimas manifestacijos Kaune metu, o svarbiausiai – tai, kad Lietuva vis dar nebuvo pripažinta *de jure*, rodė, jog D. Britanijos pasiuntinių Kaune dar laukia nelengvas ir atsakingas darbas bendradarbiaujant su jauna demokratiniiais pagrindais kuriama valstybe ir užmezgant su ja diplomatinėje praktikoje įprastus dvišalius santykius.

Įteikta 2011 m. spalio 11 d.

10 000 000 šovinių, kuriuos reikia atsiimti iš Kraicburgo“ (Latvijoje). S. Žukauskas rekomendavo priimti pasiūlymą ir dėl jo skubiai pasitarti su plk. Robinsonu (1919 09 23 kariuomenės vado S. Žukausko pranešimas krašto apsaugos ministrui. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 354, l. 64 a. p.).

¹⁹⁴ Pulkininko Robinsono kalba // Lietuva, 1919, Nr. 216, p. 1.

¹⁹⁵ **Gruzdienė E.** Užsienio valstybių karinės misijos pirmojoje Lietuvos Respublikoje 1919–1920 m., daktaro disertacija, p. 65; **Senn A. E.** Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920, p. 124.

¹⁹⁶ Tai rodė lietuvių spaudos pranešimai, pvz.: Kelmietis, Spalio 5 d. Kelmėj įvyko manifestacija // Lietuvos ūkininkas, 1919, Nr. 34, p. 6; Žinios iš Lietuvos // Lietuva, 1919, Nr. 246, p. 3; Šiandien čia suruošta demonstracija // Lietuvos ūkininkas, 1919, Nr. 33, p. 3; Žinios iš Lietuvos // Lietuva, 1919, Nr. 230, p. 2.

**REPRÉSENTATION DIPLOMATIQUE MILITAIRE DE GRANDE
BRETAGNE EN LITUANIE JUSQU'À LA CONSÉCRATION
ÉTATIQUE *DE FACTO* (décembre 1918 – septembre 1919)**

Dr. Edmundas Gimžauskas,
Institut de l'histoire lituanienne

Quoique la Première guerre mondiale s'est finie en novembre 1918, les problèmes internationaux, particulièrement dans la région des pays baltes, est toujours actuelles. Une nouvelle situation géopolitique de cette région s'est formée. Jusqu'à ce moment-là, la région des pays baltes était le champ des relations entre l'Allemagne et la Russie, mais l'Allemagne a perdu la guerre, et l'empire de la Russie s'enfonçait dans le conflit civil et devenait le facteur sans aucune puissance à cause de bouleversement de Bolchevik. À la fin des années 1918, l'escadre de la flotte militaire britannique dirigée par le contramiral E. Sinclair, est parvenue les rivages de l'Estonie ainsi que de Lettonie, et s'y est postée pour la durée prolongée. Les premiers représentants militaires – diplomatiques arrivaient avec la flotte militaire et résidaient épisodiquement au Tallin et en Liepaja.

La relation à nouer entre le Lituanie et la Grande Bretagne retardait, d'une part c'était pour l'éloignement lituanienne des rivages de la mer Baltique, mais d'autre part – pour les barrières retrouvées à cause des allemandes. Seul le gouvernement de M. Sleževičius au début des années 1919 commençait à chercher vigoureusement des contacts avec la Grande Bretagne. Les contacts mutuels étaient établis par l'intermédiaire de Lettonie et par la communication avec ce pays, ainsi que par le but des lituaniens de se cramponner à Liepaja. Les premières conférences exhaustives entre les délégués lituaniens et les représentants britanniques survenaient donc spécialement à Liepaja au début de mars 1919. Suite à ces conférences, au début de mois d'avril le diplomate britannique H. Grant Watson séjournait en Lituanie, et c'était donc le premier visite de représentant britannique dans les terres de Lituanie.

En mai 1919, il était formé et envoyée dans la région une mission

militaire dirigée par le général H. Gough dont le but principal était une coordination de la lutte contre le régime de Bolchevik. La mission devait collaborer avec les représentants des armées et des gouvernements nationaux. En même temps le Ministère des affaires étrangères de Grande Bretagne a pris l'initiative de former une mission de type diplomatique et économique dirigé par le colonel S. Tallents et de l'envoyer dans le rivage oriental de la mer Baltique. Toutes les deux missions devaient donc établir ces groupes dans tous les trois pays baltes, mais l'application de ce fait s'est réalisée un peu plus tard à cause du facteur des allemandes.

Les représentants permanents de Grande Bretagne commençaient à s'instaurer en Lituanie à la fin d'août 1919 : le groupe de la mission du colonel S. Talents dirigé par le colonel R. B. Ward, ainsi que le groupe la mission du générale H. Gough dirigé par le colonel H. Rowan-Robinson sont arrivés à Kaunas.

Des grands pays Occidentaux prenaient son temps avec la reconnaissance de la Lituanie et l'aide par rapport à ce pays, bien que les messagers donnent des promesses et l'espérance. La question concernant la Lituanie était tenue comme la partie des questions générales de la Russie et de la Pologne. La situation commençait à changer juste en août 1919: tout d'abord les britanniques a décidé de soutenir les buts de l'indépendance des pays baltes. Cette décision était associée avec la détermination de Grande Bretagne à se retirer de l'intervention en Russie et à passer dans des relations plus pacifiques avec les soviétiques. Les britanniques décidaient donc à avouer de facto la Lituanie (l'Estonie et la Lettonie l'avaient déjà), en comparant la situation de tous les trois pays en espérant qu'ils vont conduire la politique de sécurité collective. C'était fait à la fin de septembre 1919. Toutefois les britanniques ne s'engageaient pas à aider les pays baltes. Malgré que la nouvelle de reconnaissance ait donné beaucoup de popularité pour la Grande Bretagne et pour ces représentants qui résidaient en Lituanie. Ces derniers avaient l'honneur à annoncer cette nouvelle pour la société et l'autorité lituaniennes, et c'était le principal et le plus distinct accent de son présentation en Lituanie.

**MILITARY DIPLOMATIC REPRESENTATION OF GREAT
BRITAIN IN LITHUANIA UNTIL *DE FACTO* RECOGNITION
OF THE STATEHOOD (DECEMBER 1918 - SEPTEMBER 1919)**

Dr. Edmundas Gimžauskas,
Lithuanian Institute of History

Although World War I ended in November of 1918, international problems, especially in the area of the Baltic Sea, were far from over during this period, perhaps they became even more complex. A new geopolitical situation of this region was being created. Until then, the Baltic area was actually the field of Russian-German relations; however, Germany lost the war, and the Russian Empire sank into civil conflict and because of the Bolshevik Revolution became a factor without the authority. At the end of 1918, British naval military squadron, led by Admiral E. Sinclair, reached the coasts of Latvia and Estonia and stayed there for a longer period of time. The first British military diplomatic representatives came with the Navy and occasionally resided in Tallinn and Liepaja.

Establishment of British relations with Lithuania were delayed due to the fact that Lithuania seemed too remote from the Baltic coast, and also because the Germans were interfering. Only at the beginning of 1919, M. Šleževičius' government started an active search for contacts with the British. The interrelationship was achieved through mediation of Latvians and cooperation with Latvia, as well as Lithuanians trying to establish themselves in Liepaja. The first comprehensive consultations between the Lithuanian delegates and the British representatives were held in Liepaja at the beginning of March 1919. The outcome of these meetings was the visit of a British diplomat H. Grant Watson in Lithuania at the beginning of April; it was the first visit of a British representative in the Lithuanian lands.

In May of 1919, a military mission, led by Gen. H. Gough, was formed and sent to the region to coordinate the fight against Bolshevism. The mission was to collaborate with the representatives of national govern-

ments and militaries. At the same time on the initiative of the Ministry of Foreign Affairs of Great Britain, diplomatic and economic mission, led by Colonel S. Tallents, has been formed and sent to the eastern Baltic coast. Both missions were to set up their branches in all three Baltic states; however, this was not fulfilled immediately in practice, primarily because of the German factor.

Only by the end of June in 1919, the situation has changed when joint Estonian and Latvian forces had beaten the forces of R. Von der Goltz at Cesis and thus suppressed the Germans.

Permanent British representatives began to settle in Lithuania at the end of August in 1919: the Colonel S. Tallents' Mission Division, led by Colonel R. B. Ward, and Gen. H. Gough's Mission Division, led by Colonel H. Rowan – Robinson, came to Kaunas.

Major Western countries did not rush to recognize the statehood of Lithuania and to support it, although messengers gave hopeful promises. The question of Lithuania was considered to be a part of the common Russian and Polish issue. Only in August of 1919, the situation started to change: firstly, again, the British decided to maintain aspirations of the Baltic States for independence. This was associated with the determination of Great Britain to withdraw from intervention in Russia and move on to more peaceful relations with the Soviets. The British decided to grant de facto recognition to Lithuania (Estonia and Latvia have already had one), and to equalize the situation of all three countries, hoping that they will conduct collective security policy. This was done at the end of September in 1919. Despite the fact that the British did not undertake to support the Baltic countries, the message of recognition provided Great Britain and the British representatives with much popularity in Lithuania. The latter had the honour to communicate this message to the Lithuanian authorities and to the public, and it had become a strong feature of their presentation in Lithuanian public.